

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Islám v pojetí multikulturalismu

Diplomová práce
2018

Bc. Michaela Mužíková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Michaela Mužíková**
Osobní číslo: **H15417**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Islám v pojetí multikulturalismu**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- 1) Tato práce si klade za cíl analýzu diskurzu souvisejícího s tématem multikulturalismu a jeho vztahu k islámu. Tento vztah se ukazuje jako složitý a islám je diskutován pouze některými řečníky a v různém kontextu. Specifika těchto vyjádření umožňují vyznačení širší platformy, na níž se výroky zakládají.
- 2) Jako metoda bude použita komparace jednotlivých konceptuálních východisek a výroků o tématice.
- 3) Diskuze o tématu jsou ztíženy politickou korektností, evropocentrismem a nejasným vymezením multikulturalismu, což zároveň tvoří také předpoklad práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

- Khadpekar, Rao, Nirmala. Understanding Multiculturalism. ICFAI University Press, 2008. ISBN 8131414191.
- De Roover, Jakob. Europe, India and the Limits of Secularism. New Delhi: Oxford University Press, 2015. ISBN-10: 0-19-946097-3. (vybrané kapitoly).
- Shah, Prakash. Sleepwalking to a multicultural law? presented at CRONEM, University of Surrey, 19 February 2007.
- Balagangadhara, S.N. The Heathen in his Blindness...: Asia, the West and the Dynamic of Religion. Ghent: Brill, 1994. ISBN 9004099433. (vybrané kapitoly).
- Barša, Pavel. Krize v multikulturalismu: multikulturalismus v krizi. 1. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis ve spolupráci s katedrou kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012. ISBN 978-80-7405-188-3.
- Barša, Pavel. Politická teorie multikulturalismu. 2. vyd. Brno: CDK, 2003. ISBN 80-7325-020-9.
- Barša, Pavel. Orientálcova vzpoura: a další texty z let 2003 a 2011. 1. vyd. Dokořán, 2011. ISBN 978-80-7363-374-5. (vybrané kapitoly)
- Scruton, Roger. Západ a ti druzí: globalizace a teroristická hrozba. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN 978-80-7364-042-2.
- Sartori, Giovanni. Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-022-2.
- Krošlák, Daniel. Moravšíková, Michaela. Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikulturnej perspektíve. 1. vyd. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-98-4.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Zuzana Černá, Ph.D.**
Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Pardubicích dne 22. 11. 2018

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Zuzaně Černé, PhD. za odborné vedení diplomové práce.

Abstrakt

MUŽÍKOVÁ, Michaela. *Islám v pojetí multikulturalismu*. Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2018, 77 s. Diplomová práce.

V současné době se hojně objevují názory, že multikulturalismus jako politická teorie v evropském prostředí selhává. V těchto diskusích je signifikantní, že multikulturalismus explicitně selhává v kontextu integrace lidí vyznávajících islám. Autorka práce se bude zabývat otázkou, jak je veden diskurz multikulturní teorie v případě islámu a jak témata fakticky souvisí. Tato otázka vznikla v návaznosti na současné texty, ve kterých se tematizuje multikulturalismus v souvislosti s národností, která implicitně předpokládá, že dotyční jedinci nevyznávají islám. Na druhou stranu tam, kde je "jasné", že se jedná o muslimy, je nacionální či etnická příslušnost zaměňována za náboženskou příslušnost. V první části práce bude rozebrán samotný pojem multikulturalismu, historie a kulturní prostředí, ve kterém vznikal. Pozornost bude věnována tomu, zda a jakým způsobem jednotliví autoři hovoří o "jiných" v kontextu náboženství. Druhá část práce se zaměří na konkrétní argumentaci, která se dotýká samotného islámu. Jakým způsobem je konceptualizován v multikulturalistické rétorice a jak způsobuje krizi multikulturalismu.

Klíčová slova: islám, muslimové, multikulturalismus, přistěhovalci, integrace, korektnost, náboženství, kritika

Abstract

MUŽÍKOVÁ, Michaela. *Islam in rendition of multiculturalism*. Faculty of Philosophy, University of Pardubice, 2018, 77 pp. Diploma Thesis.

Today many views indicate that multiculturalism as a European political theory fails. In these discussions is important that multiculturalism explicitly fails in the context of the integration of Islamic people. The author of the paper will analyze the discourse of multicultural theory and its relationship to islam. This topic arises in connection with the current texts which deal with multiculturalism in the context of nationality, implicitly assuming that the individuals are not related to Islam. On the other hand, where "it is evident" that they are Muslims, nationality or ethnicity are confused with religious affiliation. The first part of the thesis examines the concept of multiculturalism, its history and cultural background. Attention will be paid to whether and how individual authors speak about "others" in the context of religion. The second part of the thesis will focus on concrete arguments that involves Islam itself. The question of conceptualizing Islam in multiculturalistic rhetoric and how it causes the crisis of multiculturalism will be examined.

Keywords: Islam, muslims, multiculturalism, immigrants, integration, correctness, religion, criticism

OBSAH

ÚVOD	9
1. FENOMÉN MULTIKULTURALISMU	15
1. 1. Nástin spojitosti s islámem	15
1. 2. Problém definice	16
1. 3. Původ slova	21
1. 4. Shrnutí	24
2. GENEZE FENOMÉNU V POLITCKÉ PRAXI	26
2. 1. Období před multikulturalismem jako programem a jeho začátky (cca 1945 – 1965) ..	26
2. 2. Aplikovaná politika multikulturalismu (cca 1965- 1990)	28
2. 3. Přehodnocení multikulturalismu (cca 90. léta – 2010)	29
2. 4. Rozmělněnost problému, oslabení užívání pojmu (cca 2010 až současnost)	32
2. 5. Problém islámu v multikulturních zemích	35
2. 6. Smrt multikulturalismu? Polemika k běžnému úzu	39
3. KRITIKA ISLÁMU A MULTIKULTURALISMU A MOŽNÝ NÁSTROJ NAHLÍŽENÍ ..	43
3. 1. Vybrané kritiky	43
3. 2. Giovanni Sartori: kritika multikulturalismu a konkrétní kritika islámu jako reprezentativní příklad nahlížení	49
3. 3. Analýza výroků a možný nástroj nahlížení – Chris Allen	53
3. 4. Shrnutí myšlenkové linie	57
3. 4. 1. Perspektiva přesahu tématu v maximu i limitu humanitních studií	60
ZÁVĚR	63
LITERATURA:	70

ÚVOD

Realita moderního světa evropské, potažmo euroamerické společnosti by se jen těžko dala považovat za homogenní, přehlednou a klidnou. Současná přistěhovalecká situace vyvolává mnoho otázek a problémů, dochází k reformulacím základních otázek soužití komunit v jednom státě. Tyto otázky, na něž je třeba bezodkladně poskytnout odpovědi, jsou přitom problematické stejně jako odpovědi samé. Jednak jsou nejen nutností pro stabilizaci ekonomické situace, ale také prostředkem pro šíření politického vlivu stran, které svým politickým programem mohou získat sympatizanty právě v návrzích řešení otázky cizinců na území toho kterého státu. V souvislosti s globalizací se poté problémy různých oblastí přenášejí do širokého povědomí veřejnosti skrze masivní vliv multimediálního zpravodajství a veřejných sdělovacích prostředků.

Dnešní situace je často překryta závojem obecných nekonkrétních obav a předsudků na jedné straně – a na druhé reálnými výpověďmi zoufalých obětí (ať už administrativních nespravedlností, teroru a násilí nebo pomluv, a to z obou táborů - těch příchozích i těch, kteří se jimi cítí být ohroženi). Do tohoto členitě rozvrstveného vztahu poté v minulosti i přítomnosti vstupují ještě dva výrazy, a oba označující zcela jinou kategorii, jako by spolu v internetových, politických a dalších kruzích neodbytně souvisely. Jedná se o islám a multikulturalismus.

Přistěhovalecká situace, integrační politiky jednotlivých států, sekularismus. Integrační strategie, asimilace či marginalizace. A co poté? Separace, ghetoizace, eskalace napětí a následně fundamentalismus, fanatismus, terorismus a islamizace? Další a další pojmy se kumulují ke dvěma výrazům, jejichž vztah je vzdálený i blízký současně. Multikulturalismus jako pojem pochází ze zcela jiné sféry, než ze které je slovo islám, jehož význam je evropskému čtenáři ihned intuitivně daný. Multikulturalismus a islám se dávají do spojitosti v nejrůznějším kontextu.¹ Vztah těchto dvou pojmů tudíž bude předmětem této diplomové práce.

Hlavní cíl práce spočívá právě v analýze diskurzu multikulturalismu a jeho vztahu k islámu. Jak je tento vztah koncipován, na co je vázán a čím se v diskusích projevuje? K tomuto cíli se váže také dílčí cíl, totiž zjistit, na čem je fenomén

¹ Viz celý příspěvek ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism: Blaming and Shaming British Muslims In Understanding Multiculturalism*. In: *Understanding Multiculturalism*. Punjagutta: The Icfai University Press, 2008, 203 s.

multikulturalismu založen ve své podstatě a jak se tato vazba promítá právě na fenomén islámu.

K tomuto cíli se poté vážou tři základní hypotézy a doplňující výzkumné otázky.

První, základní hypotéza se zakládá na analogickém uchopení teze profesora Balagangadháry. Tvoří ji předpoklad, že při snaze o uchopení multikulturalismu jako toho, čím fenomén skutečně je, nejsou jeho definice tím hlavním, co by k nalezení podstaty multikulturalismu vedlo. V této části práce budeme pracovat s tezemi profesora S. N. Balagangadháry týkajícími se definice náboženství. Pokud by se hypotéza nepotvrdila, můžeme z toho vyvodit, že jde o jiný typ fenoménu a přizpůsobit se tak jeho zkoumání. Na tento předpoklad se váže druhá hypotéza, která tvrdí, že multikulturalismus je mnohvrstevnatý a fluidní pojem již od základu slova. Díky této obsáhlosti jsou v něm obsažené kategorie, které komplikují objektivní přístup jak k islámu, tak k dalším kulturním a náboženským celkům.

Třetí hypotéza nám říká, že za selhání multikulturalismu je explicitně viněn islám, čímž je jejich vztah posunutý do popředí zájmu v politických debatách i veřejných diskusích. O zjištění, zda reálně multikulturalismus selhává nebo ne, nám však v práci nejde. Rozebírán bude pouze diskurz.

Tyto hypotézy poté provází výzkumné otázky:

První set formulujeme následovně: Posunul se nějak diskurz o islámu a multikulturalismu od cca 90. let, kdy se začaly vyskytovat první problémy? Co se stalo, když se diskurz obrátil z multikulturalistického ideálu k jeho kritice? Jak se v návaznosti na historii multikulturalismu v Evropě dozvíme, že nejde o nahodilé jevy?

Druhá se ptá po tom, jakou roli hraje islám v multikulturních zemích a za jakých okolností se o něm začalo mluvit.

Třetí otázkou se snažíme zjistit, zda se dá islám považovat za příčinu pádu multikulturalismu, jak tomu napovídají výroky některých předních osobností evropské politické scény. Je zde opravdu tato přímá spojitost? U těchto otázek se doplňkově ptáme také na to, proč je v očích kritiků multikulturalismu islám viděn jako hrozba. Byť jde o jiný typ analýzy, kterého se práce přímo netýká, jde o nástin problematiky, okolo které se kritika soustředí.

Je islám dáván do souvislosti s multikulturalismem v přímé spojitosti? Pokud ano, jaký význam v ní má multikulturalismus? A naposledy se ptáme: Jak multikulturalismus obecně zachází s islámem?

Islám v této práci funguje jako fenomén, k němuž se multikulturalismus vztahuje v rámci nesčetného množství dalších fenoménů. Na jeho příkladě je však ukázán způsob, jakým multikulturalismus nahlíží i jiné kategorie, včetně religionistických.

Metodologický nástroj použitý v této práci je založený na interdisciplinární konvergenci, na komparaci použité literatury a zdrojů. Nejdůležitější východisko při zpracovávání definiční otázky je teze S. N. Balagangadháry. Nepoužíváme celou argumentaci autora, ale komparujeme pouze malou část z jeho práce. Jeho základní předpoklady budou uvedeny v úvodu a použity později při komparaci s definicemi multikulturalismu. V další části práce je při posuzování vztahu islámu a multikulturalismu stanovisko britského sociologa Chrise Allena.² V důsledku se však nejedná o ucelenou metodologii, která by se zakládala na jedné konkrétní teorii. Vztah multikulturalismu a islámu má v této práci pozici dvou fenoménů, které záměrně nejsou konkretizovány více, než je potřeba, a to z důvodu možnosti otevření nového pohledu na vazby v rámci obou fenoménů. V základu práce poté stojí analýza termínu multikulturalismus.

Tato práce si neklade za cíl vyřešit problém islámu v rámci multikulturalismu ani multikulturalismu obecně. Nemá ambice ani určit, která strana má ve sporech, jež jeho tematika vyvolává, pravdu. Neztotožňuje se přitom s tím kterým autorem, ani nestaví toho kterého na nižší nebo vyšší úroveň. Jde o komplikované téma, jehož prvotní náhled může teprve určit směr k dalšímu rozboru. Tato práce pouze sbírá vybranou literaturu, porovnává jednotlivé teze a snaží se nalézt odpověď na výzkumné otázky. Také u výběru literatury přitom nevyčerpává její celkové penzum.

K cíli je použita odborná literatura, která je povětšinou nereligionistického charakteru. Je tomu tak proto, že fenomén multikulturalismu je spíše předmětem politických, filozofických a v zásadě jiných společenských debat. Množství internetových zdrojů můžeme odůvodnit tím, že se jedná o stále ještě aktuální téma, které více než v literatuře má svoje zázemí ve výrociích a tvrzeniích, která jsou

² Chris Allen hovoří o změně a zamlžení diskurzu, kterým prošel multikulturalismus ve vztahu k islámu. Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 115 - 132.

dominantou právě tohoto média. S religionistikou však téma přesto souvisí, a to svým vztahem k islámu. Tím, že je multikulturalismus z úst jeho kritiků i obhájců dáván do souvislosti s islámem, tedy s religionistikou kategorií, udávají mu tito řečníci určitý obsah. Jak je s tímto obsahem pracováno a co v sobě skrývá je taktéž předmětem práce – v rámci zkoumání vztahu dvou fenoménů a jejich diskurzu.

Jistá pluralistická situace je Evropě známá počínaje již antickým obdobím, přes středověk až po současnost. Analýze antického pluralismu a jeho myšlenkového prostředí však není v práci vyčleněn prostor. Otázka, jak byl tento pluralismus pojímán a zda v něm religiozita byla přítomna stejnou měrou, přesahuje obsahem tuto práci. Proto vycházíme z historicky bližšího poválečného období, kdy se multikulturalismus jako fenomén začal profilovat v konkrétních podmínkách a z konkrétního myšlenkového prostředí.

Diplomová práce má následovný postup: V první části se zaobíráme fenoménem multikulturalismu. Nejdříve ukazujeme, že zde skutečně je určitý vztah s islámem, proto je třeba nejdříve poznat, co se multikulturalismem míní. Přecházíme k problému definic a dostáváme se až k původu slova. Následovně směřujeme k historické analýze vývoje multikulturalismu jako pojmu i jako procesu v Evropě od 60. let. Díky zkoumání této historie se dostáváme k bodu, kdy se do středu dění a debat dostává islám. Následovně zkoumáme příklady jednotlivých kritik multikulturalismu, jeho limity ve vztahu k islámu a závěry, které lze z těchto kritik vyvodit jak pro islám, tak pro multikulturalismus. V poslední části závěrem hodnotíme, zda došlo k naplnění cíle práce, zda se potvrdily hypotézy a můžeme odpovědět na výzkumné otázky.

S. N. Balangadhara

Pro větší pochopitelnost seznámíme čtenáře stručně s přístupem profesora Balangadhary. S. N. Balangadhara je vysloužilým profesorem Ghentské Univerzity v Belgii, zakladatelem programu India Platform a ředitel Výzkumného centra komparativního studia kultur. Jeho výzkum je zaměřen na oblast náboženství a jeho podstaty, přičemž jeho ústřední východisko tkví v analýze západní kultury a jejího myšlenkového zázemí skrze reprezentace jiných kultur. Jeho konkrétní zájem spočívá v tom, jak Západ prezentuje Indii a co tato prezentace vypovídá o samotném západním

světě. Balagangadhara také usiluje o přeložení vědění indických tradic do konceptuálního jazyka 21. století.

V jeho knize *Pohan ve své zaslepenosti*³ z roku 1994 se Balagangadhara zaměřuje na náboženství, kulturu a kulturní odlišnosti. Zájem vzbudil především kontroverzním tvrzením, že náboženství není kulturní univerzálií. Podle autora mělo na západní kulturu zásadní vliv křesťanství. V semitské a křesťanské teologii poté podle autora leží zdroj analytických nástrojů, s nimiž Západ chápe jiné kultury jako Indii. Doktrinální přesvědčení, že Bůh dal lidstvu náboženství, poté zakořenilo v etnografické víře o univerzalitě náboženství.⁴ Tvrzení, že náboženství je univerzálie, má tedy podle autora co k dočinění více se západní kulturou než s dalšími lidskými kulturami.⁵

Jakým způsobem je vedena autorova argumentace ve prospěch jeho hypotézy není předmětem této práce. V jeho publikaci se v rámci argumentace tohoto tématu vyskytuje však také problematika definice náboženství. Problematičnost definování náboženství leží v tom, že je podle Balagangadhary klasická argumentace nahodilá a založená na intuicích.⁶

Pro úvodní příklad uvedme tento příměr: Lokomotiva je stroj. Její znaky jsou např. 1) vyfukování páry, 2) kola a 3) kotel. Fotokopírka je stroj. Ze společných znaků lokomotivy platí pro některé modely pouze kola. Pro západní kulturu je přirozené tvrzení, že přestože se od sebe lokomotiva a fotokopírka liší v mnoha ohledech, stále jsou obje strojem. Představme si návštěvníka z nezápadní kultury, který by ve svém jazyku neměl slovo pro stroj a stěží by dokázal popsat lokomotivu. Podle Balagangadhary je možné, že by měl tento člověk problém přijmout fakt, že slovo popisující lokomotivy může popisovat také fotokopírky.⁷

S přihlédnutím k definicím náboženství si poté Balagangadhara dovoluje analogii: Ačkoli v některých tradicích nenajdeme Nový Zákon, víru v Ježíše jako spasitele ani víru v to, že Bůh seslal svého jediného syna, aby zachránil lidstvo, jsou tyto tradice považovány i přesto za náboženské.⁸ Někteří autoři poté kromě toho

³ BALAGANGADHARA, S. N. *"The Heathen in His Blindness..." Asia, the West and the Dynamic of Religion*. Leiden: E. J. Brill, 1994, 563 s.

⁴ S. N. Balagangadhara. ČBDB [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.cbdb.cz/autor-68126-s-n-balagangadhara>>.

⁵ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 1.

⁶ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 189.

⁷ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 18.

⁸ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 19.

nemluví pouze o tom, co dělá fotokopírku fotokopírkou a lokomotivu lokomotivou. Mluví o tom, co něco činí být strojem. Tedy diskuse o tom, co z některých tradic dělá křesťanství a z jiných islám, posouvají tím, že zkoumají, co dělá náboženství náboženstvím.⁹ Každý z autorů přitom pracuje s jinou představou o tom, co je "náboženské". Absence kréda, proroků, představy boha apod. je nezastaví v tom, aby s každou další definicí upřesnili tu kterou vyjímku a definice dále prohlubovali.¹⁰

S fenoménem náboženství pracujeme tak, že vezmeme fenomén A se znaky x,y,z; a fenomén B se znaky 1,2,3. Řekneme např., že křesťanství má představitele, církve a knihy. Hinduismus se tímto vším kupříkladu nevykazuje, je ale stále brán Evropany jako náboženský systém.¹¹ To, co z křesťanství činí náboženství, tedy evidentně není to, co činí náboženství z hinduismu. Řada vědců toužila naleznout definiendy náboženství a zvolila cestu přidávání nebo odebrání částí definiend. K fenoménu A tak přibyly např. kromě charakteristik x, y, z také 2, 8, 11. Když poté neměli téměř nic společného, vyvodil se závěr, že mají alespoň něco společného. Fenomény A nebo B tak v důsledku mohl pojit znak 2. Balagangadhara a v jeho předvoji i jiní poté došli ke zjištění, že tímto způsobem propojujeme ve větší míře, než jsme očekávali.¹²

V západním myšlení je tendence pochopit náboženství a jeho definici jako klasifikační problém. Jsme přesvědčeni, že stačí určité fenomény jen dobře roztřídit a jednotlivé věci poté zapadnou do sebe (např. dělení na přírodní náboženství, literární apod.). To ale stále neřeší problém toho, co náboženství skutečně je.¹³ Problém religia je podle Balagangadhary tedy problém referenční, ne klasifikační. Neleží v jazyku, ale v konceptu. To znamená, že autor nevolá po zrušení této klasifikace. Zrušením slova religio/náboženství se problém nevyřeší. Upozorňuje však na potřebu teorie, skrze niž lze problematiku formulovat.¹⁴

V pozdější části práce se proto podíváme na optiku multikulturalistického popisu a definice právě skrze postup S. N. Balagangadhary.

⁹ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 19.

¹⁰ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 20.

¹¹ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 18 - 22.

¹² Srov. Tamtéž.

¹³ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 18 - 24.

¹⁴ Srov. S. N. Balagangadhara. „*The Heathen in His Blindness...*“, s. 144.

1. FENOMÉN MULTIKULTURALISMU

Příhodně k úvodnímu představení Balagangadhary se v knize *Soudobé spory o multikulturalismus* můžeme dočíst, že výraz multikulturalismus se v současnosti objevuje v nejrůznějších souvislostech, přičemž je používán spíše intuitivně, bez jednoznačného vymezení. Mnohdy proto není jasné, co jím ten který uživatel míní. Navzdory nejednoznačnosti se však jedná o velmi vlivný koncept s významnými politickými a společenskými důsledky, proto je třeba se jeho vymezení věnovat.¹⁵ Tato kapitola proto analyzuje definice multikulturalismu. V komparaci s Balagangadhárou aplikujeme na tyto definice jeho tezi. Později se dostáváme k základu, v němž koncept multikulturalismu leží.

1. 1. Nástin spojitosti s islámem

Než se zaměříme na konkrétní definice, je třeba zmínit, proč je potřeba se vůbec definicím věnovat, když je náš záměr odkrývání vazeb multikulturalismu s islámem.

Multikulturalismus byl dominantním paradigmatem Západu¹⁶ od 60. let 19. století. Ovlivnil řadu politik od mezinárodního vývoje a imigrace až po prezentování demokracie a vzdělávání. Během desetiletí po 11. září 2001 a v pozadí s iráckou válkou a teroristickými útoky v New Yorku, Madridu a Londýně a dalších incidencích¹⁷, však přišly od politických autorit výroky, které ohlašovaly selhání multikulturalismu. V souvislosti s multikulturalismem se začalo více a více mluvit o islámu jako o problému sužujícím Západ.

Propojení těchto dvou problematik v západním přemýšlení můžeme doložit v zemi, která jediná stále oficiálně zahrnuje multikulturalismus, v Austrálii. Vezměme si pro příklad názory v článku nacionalisticky laděného serveru psaném roku 2017 jistým Dalem Marshalem. Podle něj multikulturalismus předpokládá, že naše zákony, sociální rámce, technologie a vybavení vytvoří tak uvítací a přátelskou atmosféru, že přesvědčí všechny, aby se asimilovali díky našemu dominantnímu způsobu života. Problém tohoto pohledu spočívá v tom, že přehlíží dynamiku náboženství a její sílu v lidských životech.

¹⁵ Srov. HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 5.

¹⁶ "Západ" v této práci obecně užíváme jako euro-americký okruh, zahrnující také Austrálii a Kanadu.

¹⁷ Srov. PETERS, Michael A. a Tina BESLEY. *Islam and the End of European Multiculturalism? From Multiculturalism to Civic Integration*. Policy Futures in Education. Univerzity of Waikato 2014, 12(1), s. 1-15.

Také přehlízí, že lidé mohou mít větší respekt k jejich náboženským představám, než k nabídkám hostitelské země. Což platí právě pro muslimy. Demokracie jako vláda lidu je pro ně herezí¹⁸, stejně jako lidská práva. Nejsou to totiž práva Alláhova, z jeho vůle nepochází. Na stránkách CONCITu¹⁹ se poté kromě příspěvku Marshala dovidáme následující: Multikulturalismus odpírá potřebu náboženství a předpokládá, že pokud budeme ignorovat záležitosti Boha, všichni se smíchají dohromady, Bůh nejspíše zmizí a my získáme perfektní, politicky korektní a dobře integrovanou komunitu.²⁰

Toto je rétorika současnosti v zemi, která jediná stále legislativně zahrnuje multikulturalismus. Byť se může zdát, že se již slovo v běžném diskurzu příliš nepoužívá, není tomu tak. V Evropě se pouze užívá minulého času. Problematika se transformuje, spojitosti zůstávají. Pokud předešleme, že tento koncept pracoval v minulosti spíše s etnickými kategoriemi, je nasnadě, že se diskurs během desetiletí vyvíjel k poměrně zásadnímu obratu. A pokud multikulturalismus selhal, pak je zarážející, jak často je přesto zmiňován - nejen jako historická etapa Evropy.²¹

Pokud tedy chceme vědět, o čem přesně se hovoří, musíme nejdříve zjistit, co se pod pojmem, který je ve vyjádření výše jednak obviňen z nesprávnosti ideologie a jednak propojen s islámem, skrývá.²²

1. 2. Problém definice

Problém uchopení multikulturalismu coby jasně vymezeného pojmu začíná již u prvotní snahy o jeho definici. Jednotná definice multikulturalismu totiž neexistuje. Tomáš Hirt shrnuje problém slovy: *"Jednou je jím míněn určitý typ společenské situace,*

¹⁸ "Hereze" je synonymem slova "kacířství" nebo "bludu", které vzniklo ve specifickém náboženském křesťanském rámci. Je však zajímavé, že se dodnes běžně neproblematicky používá v politických diskuzích. Např. viz encyklopedický server Wikipedie.cz.

¹⁹ Zkratka "concerned citizens", tzn. "zaujaté občany".

²⁰ CONCIT—*for concerned citizens*. CONCIT [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://concit.org/welcom/>>.

²¹ Pro příklad srov. článek z roku 2016: VOTRUBA, Adam. EVROPA: *Možné důsledky multikulturalismu*. Neviditelný pes [online], 24.6.2016 [cit. 2018-06-26]. URL: <http://neviditelnypes.lidovky.cz/evropa-mozne-dusledky-multikulturalismu-fic-/p_zahranici.aspx?c=A160622_203743_p_zahranici_wag>.

²² Pokud bychom měli dokládat obecnou existenci samotného negativního pohledu širší veřejnosti na multikulturalismus, stačí si ve vyhledávači Google např. zadat heslo „hate multiculturalism“, nebo chvíli procházet sociální síť facebook. V práci však předpokládáme, že se čtenář již s touto negativitou setkal. V českém prostředí je xenofobie poměrně častou záležitostí spojující islám a podporu migrace pod pojmy označující osoby, např. sluníčkáři, vítači imigrantů apod. Multikulturalismus je slovem, které tyto pejorativa částečně zaštiťuje a velká část veřejnosti se proti "multi-kulti" tendencím vyhraňuje.

jindy se jedná o vědeckou teorii, v dalším případě pak jde o politický cíl, vizi či ideál, anebo o soubor praktických či edukativních strategií, které směřují k naplnění tohoto ideálu. Zároveň je multikulturalismus klasifikován jako ideologie, koncept, princip, diskurs či hnutí, ale také jako hodnota, postoj, problém nebo výzva. A nezřídka je tento výraz používán prostě jako slovo bez jakéhokoliv bližšího určení."²³

Soustředme se proto na širší kontext a uveďme několik snah o definici nebo jasné vymezení toho, co multikulturalismus znamená z několika kvalitativně odlišných zdrojů. Nejprve vyberme tři výroky o multikulturalismu, které pocházejí z akademické půdy.

Český politolog a teoretik Pavel Barša přináší definici ve dvou smyslech: v širším slova smyslu se jedná o „*veřejné a politické zohledňování kulturních skupin, což je výzva pro ortodoxní liberálně-demokratický stát. V užším významu pak slovo značí pluralistickou kulturní a vzdělávací politiku.*“²⁴

Kanadský sociolog Charles Taylor charakterizuje multikulturní společnost tak, že je charakteristická kulturní rozmanitostí a pluralitou. Různé kultury zde žijí ve vzájemném působení, bez izolace. Komunikují, mohou spolupracovat, vést dialog a tímto se obohacují. Ideál multikulturalismu oslavuje rozmanitost, například jazykovou nebo náboženskou, a je opakem bezcitné asimilace ras, etnik a přistěhovalců.²⁵

Italský politolog Giovanni Sartori pracuje s pojmem multikulturalismus v kontrastu s pluralismem, který uznává za konstruktivnější díky jeho (podle autora) věcnějšímu historickému opodstatnění a efektnivnějšímu procesu sžívání minorit. Působení pluralismu stručně vyjadřuje heslo: od mnohosti k jednotě. Výsledky multikulturalismu by naopak mohl vystihnout výraz: od mnohosti k rozdrobenosti. Multikulturalismus jeho stoupenci prezentují nepochybně svůdným způsobem. A tak se dozvídáme, že toto slovo vyjadřuje obecnou touhu po autenticitě a uznání, jež je příznačná pro moderní subjektivitu. Dobré úmysly však nestačí, a jsou-li špatně

²³ HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*, s. 9.

²⁴ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 14.

²⁵ Srov. TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus: Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2002, s. 37-38.

uskutečněné, vedou do pekla.²⁶ Věcně poté dodává, že dnes má převahu multikulturalismus, který se sice upíná k etniku, ale je zároveň i kulturní povahy. Analýza má proto vycházet z toho, co se v multikulturalismu považuje za kulturu.²⁷

Jak vidíme, konzistence mezi Baršovou, Taylorovou a Sartoriho definicí v základu neexistuje. Barša vymezuje multikulturalismus na základě výzvy pro stát, tedy z hlediska politiky, státní strategie. Vzápjetí však v užším smyslu hovoří jen o kulturní a vzdělávací politice. Nejspíše je tedy multikulturalismus výzvou pro stát, který tuto výzvu přijímá konkrétními projevy ve vzdělávací a kulturní politice. Multikulturalismus je tedy vymezen v rámci praktických a edukativních strategií, které se v politické rovině týkají koncepce státu. Taylor oproti tomu definuje podstatu multikulturalismu v jeho dialogickém charakteru, v rozmanitosti a obohacení díky propustnosti, ne separaci. Spíše než výzvou je tedy pro Taylora ideálem a principem, který má za cíl volný rozvoj i jiných skupin, než té dominantní. Charakteristikou v jeho výroku je slovo ideál. Sartoriho výrok pracuje s hodnotou multikulturalismu. Ta je podle autora nižší, než má pluralismus. Z textu vyplývá, že je multikulturalismus nejspíše svůdným ideálem, z něhož se však díky nesprávně zvoleným hodnotám stává destruktivní politická ideologie. Ve shodě s Balagangadharou lze tedy u fenoménu multikulturalismu vysledovat rozdílné znaky. Multikulturalismus je státní strategií a politikou. Multikulturalismus je ideálem a principem, jež mohou vést svým uplatněním k pozitivním nebo negativním důsledkům. Tyto charakteristiky se dají propojit. Autoři však v textu přesně nespecifikují, jaké znaky má fenomén mít. Podívejme se proto na širší definice z internetové oblasti:

1) Multikulturalismus: zachování odlišných kultur a kulturních identit v rámci ucelené společnosti, jako je stát nebo národ.²⁸ 2) Multikulturalismus: pohled, podle něhož kultury, rasy a etnika, konkrétně ty vytvářející minority, zasluhují speciální

²⁶ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011, s. 43 - 44.

²⁷ Srov. SARTORI, Giovanni: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 45.

²⁸ Srov. Multiculturalism. *Dictionary.com* [online]. [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.dictionary.com/browse/multiculturalism>>.

Obdobně: Multikulturalismus - přesvědčení o tom, že by rozdílné kultury ve společnosti měly být všechny považovány za důležité. Viz Multiculturalism. *Cambridge Dictionary* [online]. [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/multiculturalism>>.

potvrzení jejich odlišností v rámci dominantní politické kultury.²⁹

3) Multikulturalismus: ko-existence diverzních kultur, kde kultura zahrnuje rasové, náboženské nebo kulturní skupiny manifestované rozdílným chováním, kulturními předpoklady a hodnotami, vzory myšlení a komunikačními styly.³⁰ A konečně

4) Multikulturalismus: lze jej chápat buď jako prosté konstatování rozmanitosti, anebo jako politický a myšlenkový směr, stavící na pozitivním vnímání diverzity a snažící se o zrovnoprávnění menšin s většinovou společností skrze zakotvení zvláštních, skupinových práv pro příslušníky dané menšiny.³¹

Balangadhara mluvil o tom, že výraz náboženství / religio nebyl v minulosti problematizován z důvodu evropského implicitního chápání toho, o co se jedná. Pokud se mluvilo o náboženství, každý člověk si tak vybavil něco, co bylo v abstraktním slově zahrnuto. Multikulturalismus vyvolává obdobné představy. Je to princip, ideál, vládní strategie, výzva. Dále profesor upozorňoval na to, že když se snažíme definovat určitý fenomén, činíme tak podle znaků, které vykazuje. Byť jsou definice podobné, najdeme zde velkou odlišnost toho, v čem přesně by měl být multikulturalismus založen. Multikulturalismus je v prvním případě internetových zdrojů spojován s kulturami a ochranou jejich identit. V druhém případě se hovoří o kulturách, kromě toho ovšem staví také na etnicitě a rase. Nemluví se zde o ochraně, ale o nadsazení její odlišnosti proti majoritě. Třetí definice se shoduje s druhou a první v kultuře jako znaku, s druhou také v tématu odlišnosti, etnicity a rasy, ale oproti prvním dvěma zahrnuje také náboženství. Dosud by se tedy dala jako hlavní znak analyzovat kultura - termín, který sám má definiční problém. Poslední definice však kulturu vůbec nezmiňuje. Přesto je vše uvedené výše stále považováno za multikulturalismus. Kromě toho se do zčásti podobných znaků může vmísit zcela jiná klasifikace multikulturalismu. Pardubický člen ekonomicko-správní fakulty, Zdeněk Řízek, hovoří o nenárodnostním multikulturalismu, který reflektuje postavení minorit, které jsou odlišné např. na základě sexuality (homosexuální skupiny), genderu (zde najdeme i feministické skupiny) apod.

²⁹ Srov. Multiculturalism. *Encyclopaedia Britannica* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>>.

³⁰ Srov. Defining "Multiculturalism". *IFLA* [online], 23. 12. 2016 [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.ifla.org/publications/defining-multiculturalism>>.

³¹ Srov. PAVELKOVÁ, Zuzana. *Různé tváře a aspekty multikulturalismu. Úvod k vybraným aktuálním studiím*. *Migraceonline.cz* [online], 14. 4. 2015 [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/ruzne-tvare-a-aspekty-multikulturalismu-uvod-k-vybranym-aktualnim-studiiim>>.

Tyto minority se taktéž vymezují vůči majoritě, ovšem s tím rozdílem, že tak nečiní na základě etnicity nebo národnosti³² - na základě znaků, které jsou v tomto konkrétním případě připisované obvyklému multikulturalistickému pojetí.

V jednom případě definiendy pojmu platí, v jiném nikoli, stále však jedno i druhé platí pro toto mnohovrstevnaté slovo. Balagangadhara tedy popisuje velmi podobný problém s definicí náboženství, jaký se může vyskytnout při snaze o definici našeho pojmu. Nezdá se však, že by autoři odborné literatury chtěli tuto přesnou definici vytvořit přibíráním nebo odebráním jednotlivých znaků. Zde se namísto toho snaží pouze zpřesnit, s jakým typem multikulturalismu zacházejí.

Podle Hirta jsou tři základní proudy multikulturalismu – pluralistický, liberální a kritický.³³ První se zasazuje o obranu sociálních skupin v jejich kulturních obyčejích a zvycích. Druhý typ se od prvního typu liší ve snaze o integraci jednotlivce.³⁴ Třetí typ, kritický, je proti předchozím dvěma typům a za základ problematiky považuje nerovné rozdělení moci ve společnosti.³⁵ Namísto znaků, jak se nám může jevit, je dosazována odlišná typologie. Oproti těmto třem typům však například Steven Vertovec hovoří nejméně o osmi rozdílných modelech.³⁶ Problém tedy zůstává velmi podobný.

Je evidentní, že definice multikulturalismu v odborné literatuře nevedou k jednoznačným závěrům. Nadefinování toho kterého typu multikulturalismu může vést ke zpřesnění vědeckého diskurzu, ovšem obecně jako takové k upřesnění debat nevede. Lze též předpokládat, že v Austrálii, Kanadě a Evropě má multikulturalismus zcela jiné zázemí, než v Evropě nebo Asii. Předchozí výčet definic a jejich rozkol ve společných znacích nás proto mohou vést ke konstatování, že definiční problém pouze poukazuje na problém přesvědčení, že klasifikace je klíčem k pochopení toho, čím multikulturalismus

³² Srov. ŘÍZEK, Zdeněk. *Multikulturalismus v ČR - Věc známá, ži neznámá?*. Pardubice, 2010. Konferenční dokument. Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav ekonomie. Dostupné z: *Digitální knihovna Univerzity Pardubice* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://dk.upce.cz/handle/10195/38038>>.

³³ Srov. HIRT, Tomáš. *Multikulturalismus: uzavřená kapitola, nebo aktuální politická vize* In: ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie III. (Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 302.

³⁴ Srov. HIRT, Tomáš. *Multikulturalismus: uzavřená kapitola, nebo aktuální politická vize*, s. 303.

³⁵ Srov. HIRT, Tomáš. *Multikulturalismus: uzavřená kapitola, nebo aktuální politická vize*, s. 309.

³⁶ Srov. VERTOVEC, Steven. *Towards post-multiculturalism? Changing communities, conditions and contexts of diversity*. *International Social Science Journal* [online], 2010, **61**(199), 83-95 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-2451.2010.01749.x>, s. 83- 89>.

je. Její vymezení však v zásadě nepřináší žádné řešení do té doby, dokud se k multikulturalismu nevytvoří ucelená teorie.

1. 3. Původ slova

Slovo multikulturalismus a problém jeho definice můžeme s nadsázkou spatřovat již v jeho etymologické rovině. Je složené z předpony "multi-", pocházející z latinského *multus* (mnohý).³⁷ Kořen slova tvoří "kultura", taktéž z latinského *colere* (původně ve významu pěstovat, Cicerem převedeno jako metafora ze zemědělské terminologie pro překlad Platónovy *epimeleia* - pozornost, péče či starost).³⁸ Poslední část je tvořena z přípony "-ismus", obecně označující myšlenkový směr, orientaci nebo hnutí. Souhrnně lze poté říci, že multikulturalismus je myšlenkový směr nebo postoj, který na základě určitých kulturních znaků předpokládá existenci více než jedné kultury vedle sebe.

Definice multikulturalismu se však co do shrnutí přesného významu liší právě tolik, co do mnohosti významů kultury. Moderní antropologická definice vnímá kulturu jako složitý celek zahrnující vědění, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, které si člověk osvojil jako člen společnosti.³⁹ Tímto se však definice nevyčerpává. V roce 1952 zveřejnili antropologové Alfred L. Kroeber a Clyde Kluckhohn práci, ve které uvádějí 161 definic kultury.⁴⁰

Antropologové mají s vymezením kultury podobný problém, jako religionisté s předmětem svého zájmu. V důsledku se neshodnou, čím přesně se kultura definuje. Velmi často přitom do definičního rámce kultury zahrnují náboženství⁴¹ a etnikum.⁴²

³⁷ Srov. *Multus*. Latinský slovník [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://tvujslownik.cz/latinsky-slovník/multus>>.

³⁸ Srov. SOKOL, Jan. *Civilizace, kultura a náboženství*. Jan Sokol [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.jansokol.cz/2014/03/civilizace-kultura-a-nabozenstvi/>>.

³⁹ Srov. *Kultura*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Kultura>>.

⁴⁰ Tyto definice rozdělili do šesti kategorií: deskriptivní, historickou, normativní, psychologickou, strukturální a genetickou. Oba autoři se sami pokusili o vlastní definici, kdy kultura je: produkt, je historická, zahrnuje ideje, vzory a hodnoty, je selektivní a lze se jí učit, je založena na symbolech a je abstrahována z chování produktů chování. Viz BUDIL, Ivo T.. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003, s. 17.

⁴¹ V přehledném shrnutí Arts lexikonu můžeme s pojmem zacházet následovně: Jednak jako kulturu (např. již podle Samuela von Pufendorfa) označujeme prakticky vše, co vytvořilo lidstvo během svého vývoje - materiálně i nemateriálně, tedy hmotné i duchovní hodnoty. Zdroj uvádí, že nehmotnou kulturu tvoří souhrn výsledků lidské činnosti v umění, ve vědě a ve společenském životě vůbec, včetně jazyka, písma, náboženství, hudebních či tanečních projevů, lidových zvyků a tradic apod. Viz *Kultura*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Kultura>>. Britský

Spojování kultury s etnicitou je v současnosti taktéž problematické. Představa společného genetického původu u etnik byla ustanovena za zavádějící díky jejich míšení a etnikum bylo přehodnoceno jako výraz pro skupinu lidí sdílejících společnou kulturu. Pro rozvolněnost pojmu se již etnikum jako vědecký nástroj nepoužívá.⁴³ V kulturním i běžném slovníku však zůstává. To, že se v oblasti odborného výzkumu vyškrtne slovo jako klasifikační nástroj, tedy na jeho další působení mělo jen malý vliv. Již zde se nabízí podobnost k Balagangarově hypotéze. Pokud je problém referenčního původu, změna klasifikace nemá na řešení vliv.

Navíc - druhým problémem je působení kategorie etnika v praxi. Aleksandra Ålund se ve svém příspěvku *Ethnicity, multiculturalism and the problem of culture* tomuto problému věnuje. Fakt, že se kultura stále pojí s etnicitou jako s esencí vázající se k nějakému etnickému jádru, má dopad na kulturní dynamiku v multikulturní společnosti. V oblasti multikulturalismu je pro nás tato informace podstatná, protože tento důležitý aspekt bývá ponechán nepozorován.⁴⁴ Pokud je kultura považována za fixní a statickou esenci, má tato interpretace dopad na diskursivní konstrukci „imigrantů“. Kulturní vazby jsou poté často založeny v etnocentrickém kontrastování tradičního a moderního, což má za důsledek sociální stratifikaci, kategorizaci a předurčení lidí žijících napříč etniky.⁴⁵ Sociální nerovnosti lákají k vysvětlení na základě kulturních rozdílů. Tento vývoj se zdál být charakteristický pro většinu

antropolog a evolucionista E. B. Taylor definoval kulturu jako komplexní celek zahrnující náboženské a etické hodnoty a také systémy, právní předpisy, poznání, umění a všechny zvyky a schopnosti, kterými jedinec disponuje jako příslušník společnosti a které si osvojil učním. Asi o sto let později postavil poprvé proti sobě kulturu a civilizaci filosof Johann Gottfried von Herder, jenž viděl v pěstování kultury pramen mravní velikosti národa, civilizace mu splývala s chladným racionalistickým a odcizujícím rázem moderní doby. Podle Gottfrieda je kultura vlastní každému národu a je nadřazena pojmu civilizace. Ve snaze o rozlišení pojmů kultura a civilizace sociolog Robert Eza Park později definoval kulturu jako společnost s morálním řádem, řízenou zvyky, mravy a hodnotami zahrnutými v rituálu a tradici. Viz *Kultura*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL:

<<http://www.artslexikon.cz/index.php?title=Kultura>>.

⁴² Etnikum (z řečtiny: *ethnos*, „rod, kmen, pospolitost“): stabilní seskupení lidí, které se vyznačuje... jako jednota historických osudů v rámci jednotného sociálního organismu nebo v souvislosti s ním. Sjednocujícími a poznávacími rysy mohou být: jazyk, náboženství, rasa aj., avšak v demografické praxi je reálně objektivizované v sociálních poměrech, politických akcích, kulturních preferencích, v ideologických deklaracích atd. Viz heslo "etnikum" In: MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009.

⁴³ Viz heslo "etnikum" In: *Malý etnologický slovník*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011.

⁴⁴ Srov. ÅLUND, Aleksandra. *Ethnicity, multiculturalism and the problem of culture*. European Societies [online], 1999, 1(1), 105-116 [cit. 2018-06-26]. URL:

<<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616696.1999.10749927>>.

⁴⁵ Srov. Tamtéž.

evropských zemí.⁴⁶ "Imigranti jsou považováni za deviantní a jsou odkázáni k segregaci a diskriminaci v téměř každé sociální sféře: bydlení a práci, výchově dětí a vzdělávání, sociálních službách, zdravotní péči atp. Zaměření na kulturní a etnické rozdíly vytváří etnicky definované skupiny a výrazně oddělené sociální pozice."⁴⁷ Vymezení etnika bylo charakteristické pro romantismus a bylo základem pro tvorbu moderních států. Koloniální obrazy tak přežívají, podporované moderními formami separace a charakterizace lidí na základě jejich kultury, která má vyšší nebo nižší hodnotu.⁴⁸

Kde však nalezneme v koloniálních obrazech jak etnik, tak kultur, vztah k náboženství, potažmo islámu? V předchozí kapitole definic multikulturalismu jsme několikrát narazili na náboženství, které bylo v rámci multikulturalismu popisováno jako jeden z jeho znaků. Vztah, který je mezi těmito dvěma pojmy, poté lze určit z toho, jak pracuje se slovem kultura. Kulturní antropolog Clifford Geertz tvrdí, že náboženství by mělo být analyzováno jako kulturní systém.⁴⁹ Robert F. Murphy píše, že náboženství je součástí lidské kultury již velice dlouho a je skutečně jednou z nejjživějších oblastí etnocentrického myšlení.⁵⁰

Odborná sféra často definovala náboženství v protikladu k sekulárním sociálním organizacím – jako např. klub.⁵¹ Jak však tvrdil Wilfred Cantwell Smith, náboženství je koncept vytvořený západními učiteli, který se již od 18. století aplikoval na různé fenomény a vytvářel tak dojem, že se jedná o jednu jedinou věc. Toho času se mezi učiteli zvyšoval zájem o jiné kultury. Jednoduše rozdílné praktiky a víry tak splynuly

⁴⁶ Srov. ÅLUND, Aleksandra. *Ethnicity, multikulturalism and the problem of culture*.

⁴⁷ ÅLUND, Aleksandra: *Ethnicity, multikulturalism and the problem of culture*.

⁴⁸ Srov. ÅLUND, Aleksandra: *Ethnicity, multikulturalism and the problem of culture*.

⁴⁹ Kultura je v jeho pojetí historicky přenesenými vzorci významů zanesených do symbolů, které jsou lidmi využity v komunikaci, předávání a vyvíjení jejich znalosti a postojů k životu. Religionistické i sekulární vzory těchto významů se do této definice vejdu. Viz HARRISON, Victoria S.. *The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world*. International Journal for Philosophy of Religion [online], 2006, **59**(3), 133-152 [cit. 2018-06-26]. ISSN 0020-7047. URL: <<http://link.springer.com/10.1007/s11153-006-6961-z>>.

⁵⁰ Lidé, kterým nedělá problémy věřit v neposkrvněné početí, se vysmívají jiným vírám, které na naši představivost kladou podobné nároky. K jiným kulturám většinou přistupujeme s naší vlastní představou přirozena a nadpřirozena, z čehož plyne nebezpečí zavádění vlastních kategorií pro přesvědčení a praktiky jiných lidí. Většina Evropanů a Američanů to dělá neustále v mylné jistotě, že jejich pojetí života je nejen relativně, ale dokonce absolutně pravdivé. Věří, že jsou vedeni vědou, nikoli církevními příkazy, ale zapomínají na to, že neomylnost vědy přijímají se stejnou vírou, s níž katolík přistupoval k dogmatu papežské neomylnosti. Víra – ve vědu nebo v boha, je stále vírou. Viz MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 170-171.

⁵¹ Srov. HARRISON, Victoria S.. *The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world*. International Journal for Philosophy of Religion[online], 2006, **59**(3), 133-152 [cit. 2018-06-27]. URL: < <http://link.springer.com/10.1007/s11153-006-6961-z>>.

v ucelující pojem, kdy se navíc učenci snažili je násilně vměstnat do vylučujících se kategorií posvátného a profánního (tím však není myšleno, že by tak činili záměrně s cílem nesprávné kategorizace). Jeden z dopadů tohoto nového konceptu spočíval v tom, že se lidé více reflektovali jako členové ideologicky protikladných skupin.⁵²

Multikulturalismus pokládá za důležitou existenci různých etnik a jiných skupin. Tyto skupiny mají podle něj svoji charakteristickou kulturu. Zdá se tedy, že v obsahu slova kultura je kromě zvyků, rituálů, práva, jazyka apod. zahrnuto také náboženství. Je bráno jako náboženství jeden z konstitutivních prvků identity. Multikulturalismus však nemá užší vymezení, které by náboženské sféře nabízel. Vycházíme – li z toho, jak se v tomto postoji obecně pracuje s menšinami, je pro něj prvkem, který v kultuře odděluje jednu skupinu od druhé. Náboženství může být charakteristikou jedné skupiny, ve druhé se nemusí nijak profilovat.

1. 4. Shrnutí

Z dosavadních výroků z předešlých tří podkapitol můžeme vyvodit, že předpokladem multikulturalismu je idea koexistence kultur v rámci jedné společnosti. Ideální soužití nejspíš mělo být bezproblémové, neboť všechny menšiny mají stejná práva jako většinová společnost a nemusí se tak vzdávat své kulturní či náboženské identity.⁵³ Jeho předmětem jsou skupiny kulturní, etnické a jakékoli jiné, o nichž se předpokládá, že mají skupinovou identitu odlišnou od té majoritní. Cílem multikulturalismu je pravděpodobně jejich soužití a zrovnoprávnění. Tento cíl se realizuje v politickém a školském prostředí, sdělovacích prostředcích, spolcích a osvětových organizacích a v dalších oblastech. Výroky o něm v předchozí kapitole však nastínily, že je zde důvod mluvit o selhání.

Analýza původu slova nám pomohla zaměřit se na širší kontext toho, proč je možné, že konkrétní definice selhávají. Kromě jiného však přinesla také poznatek, že

⁵² Příhodně k definičnímu problému z předchozí kapitoly zmiňme, že podle Smithe poté nemohou uspět ani snahy o definice náboženství, protože termín *náboženství* nemá společné definující rysy, které by je jako pojem vymezovaly. Problém s definicemi vznikl ve chvíli, kdy se různé kultury světa začaly prolínat, hlavně díky koloniální periodě. Smith proto radí, aby byl tento koncept opuštěn. Srov. HARRISON, Victoria S.. *The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world*. Poznámka: Jak jsme viděli u Balagangadhary, dá se však vyvodit, že tento postup by se neosvědčil. Termín by pouze nahradil jiný, stejně neukotvený.

⁵³ Srov. *Multikulturalismus*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Multikulturalismus>>.

díky kategoriím etnicity, kultury a náboženství, které jsou v koncepci multikulturalismu zahrnuty, může být z jistého úhlu nahlížen multikulturalismus jako fenomén nesoucí pozůstatky nahlížení a kategorizace z dob kolonialismu a čistě evropského náhledu na objevovanou diverzitu.

Co z toho vyplývá? Fenomén multikulturalismu v jeho definicích nám odhalí jen pramálo z toho, o co se ve skutečnosti jedná. Nemůže nám tedy poskytnout odpověď na otázku po tom, jak došlo ke změně diskursu. Proč se začalo hovořit o tom, že multikulturalismus není funkční, selhal a že za to může islám? Pokud navíc pracuje s kategoriemi, které jsou zakořeněné v evropském myšlení a vytváří vnímání protikladných skupin, projevuje se tento předpoklad nějakým způsobem? Místo definic, které nám poukázaly na irelevanci klasifikace tohoto typu, tedy přejděme k vývoji naplňování multikulturalismu v praxi. Podívejme se na jeho historickou genezi v evropském prostředí.

2. GENEZE FENOMÉNU V POLITCKÉ PRAXI

V této kapitole se budeme věnovat genezi multikulturalismu v praxi. Více než o pojem v právní sféře nám jde o zachycení celospolečenských nálad v rámci multikulturního společenství, kterým se postkoloniální Evropa stala. Uvádíme proto vedle vybraných zástupců s oficiálním programem multikulturalismu (především Velká Británie; Nizozemí) také příklady z Francie a Německa, jež se k tomuto programu oficiálně nepřihlásily. Geneze multikulturalismu v historii minulého a současného století slouží k následovné analýze vztahu k islámu; k určení, ve které přibližné fázi se koncept dostal do problematické situace a k analýze podmínek, z nichž se vyvinul protimultikulturalistický diskurs. Tvrzení, že prvně je třeba, aby byl multikulturalismus společenským faktem a posléze politickou a teoretickou reakcí na tento fakt, považujeme za logickou premisu celé práce. Bez multikulturní reality není potřebná existence multikulturalistického programu ani teorie.⁵⁴

2. 1. Období před multikulturalismem jako programem a jeho začátky (cca 1945 – 1965)

Podívejme se nyní na prvopočátky a předcházející podmínky pro multikulturalismus v Evropě. Perspektiva poválečné Evropy by se mohla dát charakterizovat různými způsoby. V návaznosti zkoumanou tematiku se podívejme na tři oblasti:

1) Zaměříme se na demografickou situaci, kde je specifická její potřeba po pracovní síle, která by obnovila zničené státy po následcích bojů a bombardování;

2) dále na společenskou situaci, kdy traumatická situace po zážitcích v 1. a 2. světové válce přinesla potřebu přehodnocení národní i nadnárodní situace v Evropě (zejména vznik poválečných nadnárodních institucí jako OSN a právního systému vedoucího k dnešní Evropské unii). Nacionalismus a nacismus jako ideologie po válce výrazně oslabily a bylo třeba najít nový pohled na sociální a státotvorné otázky;⁵⁵

⁵⁴ Srov. BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 15.

⁵⁵ Srov. NĚMEC, Václav. Úvod do poválečného období. *Dějepis.com* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-povalecneho-obdobi/>>.

3) a v neposlední řadě také na situaci dekolonizace a nastupujícího postkolonialismu. Staré koloniální uspořádání se po válce začalo rozpadat a kolonizované národy volaly po právu na sebeurčení.⁵⁶ Postkolonialismus se vyznačoval kritikou západního způsobu poznávání světa a v odhalování rasistických pilířů západních kulturních vzorců.⁵⁷

V západní Evropě 60. až 80. let 20. století lze ideálně-typicky odlišit tři integrační modely. Etnicko-exkluzivistický model, jehož představitelem bylo do konce 90. let západní Německo, řídil imigraci podle trhu práce a pobyt pracovníků byl chápán jako dočasný. Společnost proto neusilovala o zlepšení jejich právního postavení a nezvažovala důsledky jejich kulturní odlišnosti.

Asimilační model, prototypově ve Francii, přistěhovalce přijímal jako stále a rovnoprávné členy společnosti za cenu asimilace do dominantní kultury a toho, že občanský národ měl být pro nově příchozí jedinou veřejně relevantní formou kolektivní příslušnosti.

Pluralistický, nebo také multikulturní model, jehož prototypem byla Velká Británie, bral migraci jako trvalou. K přestěhovalcům však oproti Francii přistupoval jako ke kulturně odlišným komunitám. Místo jedinců tak Británie integrovala etnicko-kulturní komunity a usilovala o jejich soužití s většinou.⁵⁸

Od 70. let 20. století přicházeli migranti z bývalých kolonií. Současně přicházejí námezdní dělníci (převážně z Turecka) do Německa a Itálie. Pro tyto dělníky vznikl pojem *gastarbeiter*, tedy zahraniční dělník pozvaný vládou do země za určitým účelem. Po uplynutí několika let vyšlo najevo, že migranti se do svých původních zemí vrátit nechtějí a evropské státy byly nuceny tuto novou složku ve společnosti uchopit.

⁵⁶ Srov. NĚMEC, Václav. *Dekolonizace*. Dějepis.com [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/dekolonizace/>>.

⁵⁷ Srov. LÁNSKÝ, Ondřej. *Postkolonialismus a dekolonizace: základní vymezení a inspirace pro sociální vědy*. Sociální studia. 2014, roč. XI, č. 1, s. 41-60.

⁵⁸ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 36.

Doplňme, že tento model byl v opozici k modelu tavícího kotlíku, který byl strategií zejména v USA, Kanadě a Austrálii. V něm měla být identita přistěhovalce postupně rozpuštěna v té převládající. Multikulturalismus proti tomu obhajuje právo na udržení původní identity v průběhu integrace. Viz LOUNEK, Vítězslav a KOBES, Tomáš. *Multikulturalismus vs. Melting pot*. Encyklopedie Migrace [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://encyklopedie.org/multikulturalismus-vs-melting-pot>>.

Již v tehdejší politickém diskursu vystoupil v Británii proti zastánci multikulturalismu Royovi Jenkinsovi konzervativce Enoch Powell, tehdejší stínový ministr obrany. Ve svém projevu o *řekách krve* odsoudil tehdejší imigrační politiku Británie a novou antidiskriminační legislativu. Předpovídal, že tyto politiky povedou k tomu, že cizinci zničí Británii, stejně jako barbarské kmeny zničily Řím. Po tomto projevu byl z funkce propuštěn. To však neměnilo nic na faktu, že v jeho době schvalovalo jeho výroky 74% britské veřejnosti.⁵⁹

2. 2. Aplikovaná politika multikulturalismu (cca 1965- 1990)

S 60. a počátkem 70. desetiletí 20. století se tedy začaly prosazovat pluralističtější vyznívajících myšlenky umožňující přežití a dokonce rozvoj etických zvláštností jednotlivých přistěhovaleckých minorit na území jednotlivých států.⁶⁰

Multikulturalistická politika se zdála být do jisté míry úspěšná až do konce 90. let 20. století.⁶¹ Hlavním cílem mělo být zajištění rovnosti menšin za současného uchování jejich kulturní identity.⁶² Takto definovaná pluralistická integrace byla od konce 60. let kontinuálně podporována. Přistěhovalci nejsou chápáni jako přítěž pro sociální systém, protože do něj více přispívají, než si z něj berou.⁶³ V Nizozemsku bylo pro zachování identity např. podporováno vzdělávání dětí přistěhovalců v jejich mateřském jazyce, vlastní muslimské školy apod.⁶⁴ Země, které se k multikulturalismu oficiálně nepřihlásily, reagovaly na nový příliv přistěhovalců v obdobném duchu. Mezi lety 1950 a 1993 se do Německa přistěhovalo 12, 6 milionů lidí, což tvořilo až 80% přírůstku obyvatelstva. Německo se tak fakticky stalo i přes důraz na etnický původ jednou z největších přistěhovaleckých zemí. V průběhu 90. let proto došlo k vyměnění etnického chápání národa za chápání

⁵⁹ Srov. *Rivers of Blood speech*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-26]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Rivers_of_Blood_speech>.

⁶⁰ Srov. BARŠA, Pavel. *Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 80.

⁶¹ Srov. *Multikulturalismus* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.evropa2045.cz/hra/napoveda.php?kategorie=7&tema=176>>.

⁶² Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci: Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 1/2005, s. 51.

⁶³ Srov. BURDA, František P.. *Etické aspekty migrace*. Hradec Králové. Distanční pomůcka. Univerzita Hradec Králové., s. 34.

⁶⁴ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s 50-53.

občanské.⁶⁵ V roce 1981 bylo ve Francii přistěhovalcům přiznáno neomezené sdružovací právo, což vedlo k prudkému růstu různých sdružení a rozvoji jejich vlastní kultury v hostitelské zemi.⁶⁶

V praxi však tato opatření k rovnosti minority a majorit nevedla, právě naopak.⁶⁷ V těchto letech dospívala druhá a třetí generace přistěhovalců. Ti ztratili spojení se zemí svých rodičů a zároveň nebyli začleněni do společnosti, v níž žili. Tito lidé často žili v chudých komunitách v oblastech s velkou kriminalitou a stěžovali si na nezájem místní vlády. U některých muslimských komunit se jako protireakce vytvořily protizápadní postoje a radikální názory.⁶⁸ Masová imigrace měla za výsledek početná ghetta, separované etnické skupiny, které neovládaly jazyk hostitelské země a na většinovou společnost nereagovaly.⁶⁹

Nedostatečná integrace imigrantů spolu s nízkým tlakem na participaci cizinců v samotném procesu začleňování vedly (podle dostupných zdrojů ve Francii a Holandsku) k izolaci a lokální segregaci imigrantů v jejich samotných skupinách a výsledně byli imigranti spíše sociálně vyloučení.⁷⁰

2. 3. Přehodnocení multikulturalismu (cca 90. léta – 2010)

Vlivem nedostatečné integrace přistěhovalců dochází v různých evropských státech s jistými časovými prodlevami k obdobným nežádoucím jevům. Nizozemí reaguje na sociální vyloučení migrantů a již od počátku 90. let a tvář holandského přístupu se mění. Od multikulturalismu se ustupuje. Roku 1998 byl přijat Zákon o integraci nových přistěhovalců. Zavádí jazykovou výuku, kurzy sociální a pracovní orientace a testy jako podmínku přijetí. Od důrazu na kolektivní etnické vědomí se přechází k individuální integraci, aby se předešlo ztrátě kulturní a sociální soudržnosti a identity samotného Nizozemí.⁷¹ V této době zažívá politický vzestup populistický Pim Fortuyn. Ten kladl důraz na protipřistěhovaleckou, potažmo proti-islámskou rétoriku a program. Boj proti imigraci a cíle dosažení nulové imigrace, lament nad fundamentalismem holandského islámu a vyhlášení války proti islámu se staly

⁶⁵ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 123 - 124.

⁶⁶ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 51.

⁶⁷ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 50-53.

⁶⁸ Srov. *Multikulturalismus* [online], [cit. 2018-06-26]. URL:

<<http://www.evropa2045.cz/hra/napoveda.php?kategorie=7&tema=176>>.

⁶⁹ Srov. Tamtéž.

⁷⁰ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 50-56.

⁷¹ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 52.

populistickými hesly, která pravděpodobně i se zavražděním Fortuyna před volbami levicovým aktivistou přinesly straně roku 2002 úspěch.⁷²

Nové trendy v Británii výrazněji načrtla až imigrační strategie z roku 2002,⁷³ nese však téměř totožné znaky s Nizozemskem (jazykové kurzy, individuální mentorství imigrantů, důraz na občanskou integraci a důraz na britství).⁷⁴ Komise pro rasovou rovnost, tradičně největší zastánce multikulturalismu, se staví proti pojmu multikulturalismu. Předseda tvrdí, že pojem naznačuje separaci a situace 60. a 70. let už neodpovídá současnosti.⁷⁵ V diskuzích je u předsedy komise, Trevora Phillipse, odkazováno na svět před a po 11. září 2001.⁷⁶ Je tedy naznačena spojitost se stoupajícím napětím ve společnosti a teroristickými útoky.

Francie se již na začátku 80. let 20. století se začala potýkat s řadou městských nepokojů. Tzv. *banlieues*, obecně předměstí, získal význam problémových lokalit na perifériích velkých měst. Tyto lokality obývali především imigranti severoafrických zemí, nejpočetněji tedy muslimové.⁷⁷ Přistěhovalecká politika vedla k negativním důsledkům pro třetí generaci, která nebyla neochotná se integrovat, ale nespokojila se s horšími ekonomickými podmínkami a vyloučení ze strany majority.⁷⁸ Také Francie musela reagovat na svůj dosavadní integrační model. Od roku 2003 do roku 2006 vydává Sarkozy tři zákony, které vedou od integrace brané jako žádoucí k integraci povinné (včetně absolvování jazykového a občanského kurzu). Tento zákon mimo jiné

⁷² V souvislosti s úspěchem Prima Fortuyna je možné zmínit také Geergta Wilderse a jeho Stranu svobody. Jeho strategie spočívá v populistických heslech především proti islamizaci Evropy, Wilders je však odpůrce přistěhovalectví obecně. Jeho příkré výroky např. o podobenství islámu a fašismu vedly v roce 2010 k žalobě jeho osoby z podněcování rasové nenávisti k muslimům a jejich diskriminace. Kromě těchto výroků však Wilders zpracoval i protiislámský snímek Fitna, který vzbudil značné kontroverze a další debaty. VOSSSEN, Koen. *Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. Perspectives on European Politics and Society*, s. 27 [online], 2010, **11**(1), 22-38 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850903553521>>.

⁷³ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 54-56.

⁷⁴ Srov. Tamtéž.

⁷⁵ Srov. Tamtéž.

⁷⁶ Srov. Tamtéž.

⁷⁷ Srov. TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Antropoweb [online], Filozofická fakulta Z Č U v Plzni, 2007, (2-3), 12-26 [cit. 2018-06-27]. URL: <http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf>.

⁷⁸ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 50-56.

spojil předpoklad úspěšné integrace se selektivním přístupem k imigraci, který měl zvýšit populaci o vysoce kvalifikované pracovníky.⁷⁹

Německo v těchto letech stále předpokládá asimilaci jako nezbytný prvek integrace, nicméně problematika soužití většiny s menšinou se stává součástí veřejných diskuzí. Integrace cizinců spočívala v osvojení jazyka a respektu ústavy a zákonů. Asimilace do majoritní kultury byla nezbytným předpokladem, etničtí Němci byli stále privilegovaní. Většina měla poté respektovat etnicko-kulturní a náboženskou identitu přistěhovalců, a to do té míry, do které je v harmonii s liberálně-demokratickým systémem.⁸⁰

V oblasti německé otázky je důležitou osobou Angela Merkelová.⁸¹ Ta od roku 2005 zastává úřad kancléřky. Její vlídný přístup k imigrantům a azylová politika se změnila výrokem z roku 2010, kdy veřejně prohlásila, že multikulturalismus selhal. Merkelová ze své dosavadní pozice slevila, když se podle ní ukázalo, že vedle sebe nemohou žít lidé různých kultur.⁸²

Začátek 21. století přinesl multikulturalismu nespočet výzev z různých oblastí. Mění se povaha globální migrace, nové sociální formace zahrnující národní státy a chudé socio-ekonomické výchozí prostředí etnických minorit daly podnět k přehodnocení dosavadních modelů multikulturalismu. Ve světle měnících se socio-ekonomických podmínek a chudého prostředí etnických minorit dochází k silnému odporu proti multikulturalismu ve veřejném i politickém mínění. Mnoho kritiků jej

⁷⁹ Srov. BARŠOVÁ, Andrea. *Francie chce změnit přistěhovaleckou politiku* [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/francie-chce-zmenit-pristehovaleckou-politiku-francouzsky-parlament-schvalil-novou-imigracni-strategii-nicolase-sarkozyho>>.

⁸⁰ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 125 - 132.

⁸¹ Angela Merkelová, je současná kancléřka Spolkové republiky Německo a je mediálně považována za lídra Evropské unie. V roce 2010 na setkání mladých křesťanských demokratů řekla, že v zemi, kde žijí čtyři miliony muslimů, byla příčinou selhání strategie, která umožnila žít lidem různých kultur vedle sebe, aniž se integrovali. Tento výrok byl podle agentury Reuters motivován tlakem uvnitř strany, kdy tak kancléřka musela zaujmout tvrdší postoj k imigrantům, aby upokojila své kritiky. Viz *Budování multikulturní společnosti selhalo, uznala kancléřka Merkelová*. I dnes.cz [online], 17. 10. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <https://zpravy.idnes.cz/budovani-multikulturni-spolecnosti-selhalo-uznala-kanclerka-merkelova-1ox-/zahranicni.aspx?c=A101017_210737_zahranicni_mad>.

⁸² Srov. *Multikulturalismus naprosto selhal, prohlásila Merkelová*. Hospodářské Noviny [online], 18. 10. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://zahranicni.ihned.cz/c1-47229300-merkelova-integrace-cizincu-selhalo>>.

vidělo jako strůjce sociálního rozkladu, podporovatele etnického napětí a viníka pádu veřejných služeb. Byl také viněn z nárůstu extremismu a terorismu.⁸³

Shrnutí

Je zajímavé, že společenské problémy se z výše zmíněného nevážou pouze na multikulturalismus přijímající země, ale na všechny státy přijímající pracovní migranty z let šedesátých. Dalo by se vyvodit, že v tomto ohledu tedy kritikové multikulturalismu hovoří o stejných problémech u Francie, později Německa a stejně tak u zemí zavazujících se k multikulturalismu. Opět můžeme být svědky nekonzistence argumentace. Pokud byl multikulturalismus viněn za nedostatečnou integraci cizinců a za jejich separaci, proč se diskurs nezměnil po stejných negativních jevech v jiných zemích? Dá se tedy spíše říct, že více než multikulturalismus byla problémem neomezená migrace, otevřenost jednotlivých zemí a nedostatečně promyšlená integrace. Privilegovanost starousedlíků Německa a ignorování kulturních rozdílů u Francouzského modelu tedy vypovídají o funkci multikulturalismu jen málo. Mnohem více však svědčí o tom, že ekonomické a sociální problémy spojené s integrací nových příchozích nastaly u evropských zemí bez ohledu na to, zda byl její politický program postaven na rovném menšinovém statusu či nikoli. Pokud byl tedy multikulturalismus problém, byl to problém společenského faktu velké diverzity ve státech, nikoli strategie, jak s touto diverzitou zacházet.

2. 4. Rozmělněnost problému, oslabení užívání pojmu (cca 2010 až současnost)

Poslední etapa fenoménu multikulturalismu už nese jasné známky oslabení pojmu jak ve veřejně-politickém sektoru, tak v diskusích obecně. Navíc vypovídá o růstu sociálního napětí. Situace v Nizozemí byla dána již od roku 2002, kdy po vraždě předsedy populistické strany Pima Fortuyna tato strana zvítězila. V nizozemské společnosti se zostřilo napětí a vzrostly anti-imigrační nálady.⁸⁴ Další holandské diskuse již multikulturalismus nezohledňovaly jako pojem s primární důležitostí. Důraz se

⁸³ Srov. VERTOVEC, Steven. *Towards post-multiculturalism? Changing communities, conditions and contexts of diversity*, s. 84 [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-2451.2010.01749.x>>.

⁸⁴ Srov. ENTZINGER, Han. *Changing the Rules While the Game Is On: From Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands*. BODEMANN, Y. Michal a Gökçe YURDAKUL, ed. *Migration, Citizenship, Ethnos* [online], New York: Palgrave Macmillan US, 2006, s. 121-144 [online], [cit. 2018-06-27]. ISBN 978-1-349-53265-0. URL <[://link.springer.com/10.1057/9781403984678_7](http://link.springer.com/10.1057/9781403984678_7)>.

v otázce soužití většiny s menšinou přenesl na otázku islámu v Evropě. Roku 2004 byly rozdmýchány nové debaty, a to díky vraždě režiséra Theo van Gogha, kterého zabil islámský fundamentalista pro jeho kritiku islámu v autorově tvorbě. Vražda podnítila odvetné akce proti mešitám a muslimským školám a usměrnila pozornost k tématu nerovného postavení žen ve světě islámu. Tyto okolnosti vedly k dalším pochybám o možnosti harmonického soužití muslimů s většinou holandské společnosti.⁸⁵ V současnosti se pravé křídlo vlády Holandska snaží sjednotit národ a asimilovat cizince do hlavní kultury. Přestože nic jako „typická holandská kultura“ neexistuje, populistické tendence rozdělování společnosti na „my a oni“ pokračují. Minority, především muslimské, jsou nahlíženy jako vetřelecké díky své odlišnosti, šance na sociální kohezi a konsensus se tak v Nizozemí nejeví jako pravděpodobná.⁸⁶

Francouzský prezident Nicolas Sarkozy v roce 2011 oznámil pád multikulturalismu a připojil se tak k rostoucímu počtu světových bývalých i současných osobností, které toto stanovisko potvrdily. Podle Sarkozyho jsme se příliš zabývali identitou příchozích cizinců a nehlédli jsme na identitu země, která jej přijímala. Koncept multikulturalismu poté prohlásil za „selhání“.⁸⁷

Ve Francii panuje těžká přistěhovalecká situace. Sebraná data studie z roku 2016 ukazují, že Francie bojuje s problémem integrace, přestože se nově příchozí většinou identifikují se zemí. 93% respondentů přistěhovalců druhé generace odpovědělo, že považují Francii za svůj domov. Přesto Národní institut demografických studií zjistil, že mnoho z těchto Francouzů je vystaveno jasným narážkám na jejich „odlišnost“. Francouzská identita tedy není určena na základě kulturních kódů (např. jazyka), ale vizuálně. Tento problém „viditelných minorit“, jako např. Asiatů a Afričanů, poté prohlubuje rozpor identity přistěhovalců napříč generacemi. Více než polovina imigrantů z Afriky uvedla, že se cítí, jakoby na ně ostatní populace nenahlížela jako na

⁸⁵ Srov. ENTZINGER, Han. Changing the Rules While the Game Is On: s. 121-144 [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <http://link.springer.com/10.1057/9781403984678_7>.

⁸⁶ Srov. MENNENS, Ger. *Multiculturalism and Dutch political culture*. OpenDemocracy [online], 22. 8. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.opendemocracy.net/ger-mennens/multiculturalism-and-dutch-political-culture>>.

⁸⁷ Srov. *Nicolas Sarkozy declares multiculturalism had failed*. The Telegraph [online], 11. 2. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/8317497/Nicolas-Sarkozy-declares-multiculturalism-had-failed.html>>.

Pozn: Australský bývalý premiér John Howard a bývalý španělský premiér Jose Maria Aznar byli jedni z dalších, kteří multikulturalistickou politiku okomentovali jako tu, která nedokázala úspěšně integrovat imigranty.

Francouze. Tato zjištění jdou proti principu asimilace, která má odstranit stigma země původu. To se však neděje. Výzkum prokázal, že 47% migrantů Sub-Saharského původu, 32% Marokánců a 30% Alžíránů uvedlo, že trpělo diskriminací. Socio-ekonomické aspekty jsou bariérou pro život migranta. Migrant často nedostane dobré vzdělání, nebo sám odejde ze školy a je pracovně neuplatnitelný. Školství a zaměstnání jsou oblasti, které tedy mají tendenci se zhoršovat.⁸⁸

Pod mikroskopem je otázka integrace zkoumána také v souvislosti s džihádistickými útoky, neboť jsou některé z nich uskutečňovány mladými muži, kteří vyrostli ve Francii, ale jejich rodiče pocházeli ze Severní nebo Východní Afriky.⁸⁹ Společenské klima je i z těchto důvodů příhodné kromě jiných pro populistickou a anti-imigrační stranu Národní fronty. Jean-Marie Le Pen ji založil roku 1972. Jeho antisemitismus vedl k tomu, že byl v roce 2015 ze strany vyloučen. Od roku 2011 je jeho dcera Marine předsedkyní strany.⁹⁰ Politický program Národní fronty je i přes mírnější přístup předsedkyně (strana se distancovala od rasismu a antisemitismu) založen na xenofobii, euroskepticismu, anti-islamismu a důrazu na nostalgii ve vztahu k vlasti. Jejím cílem je nulová imigrace, přísnější imigrační politika a návrat k tradičním hodnotám. Preference voličů strany rostou.⁹¹

Stejně jako v případě Národní fronty se i v Německu profilují krajně pravicové strany. V reakci na vývoj Německa vznikla v roce 2013 euroskeptická a populistická strana Alternativa pro Německo.⁹² Tato strana se vyznačuje protiimigračním a protiislámským postojem, přičemž v posledních volbách roku 2017 se dokonce stala nejsilnější stranou v Sasku.⁹³

⁸⁸ Srov. *Immigrants struggling to integrate in France*. The Local [online], 9. 1. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.thelocal.fr/20160109/immigrants-struggling-to-integrate-in-france>>.

⁸⁹ Srov. Tamtéž.

⁹⁰ Srov. *Le Pen byl vyloučen z Národní fronty*. EuroZprávy.cz [online], 20. 8. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://zahranicni.eurozpravy.cz/eu/129210-le-pen-byl-vyloucen-z-narodni-fronty/>>.

⁹¹ Srov. RADAČIČOVÁ, Simone. *Místní volby ve Francii ovládne Le Penová s Národní frontou*. Aktuálně.cz [online], 20. 8. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/mistni-volby-ve-francii-ovladne-le-penova-s-narodni-frontou/r~cf13848ecee111e496f2002590604f2e/>>.

⁹² Srov. *Alternativa pro Německo (AfD)*. Idnes.cz [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://wiki.idnes.cz/alternativa-pro-nemecko-afd-dfh-/temata.aspx?klic=533023>>.

⁹³ Srov. *Alternativa pro Německo se stala nejsilnější stranou v Sasku*. E15.cz [online], 25. 9. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.e15.cz/volby/alternativa-pro-nemecko-se-stala-nejsilnejsi-stranou-v-sasku-1337812>>.

V posledních několika letech se i přes snahy o uchování stávajícího náhledu na migraci a kulturní pluralitu nepodařilo udržet status quo ani v Británii. Jak ukazují výsledky z NatCen Sociálního výzkumu britských společenských postojů v roce 2014, britské obyvatelstvo se proti imigrantům začalo výrazně vyhraňovat. V nesmírně diverzifikované, multikulturní společnosti tak naproti očekávání nevznikl více inkluzivní postoj veřejnosti. Důraz na „britskost“ měl být stále především po jazykové stránce, nicméně Britové sami byli přesvědčeni o potřebě tvrdších nařízení v oblasti kontroly imigrace. NatCen výzkum poukázal na nedůvěru veřejnosti k nově příchozím směřujícím do Británie za účelem získání benefitů, nikoli pouze pro práci. Roku 2013 poté stoupl o 6% přesvědčení, že imigranti způsobují růst kriminality. A v otázce toho, co činí člověka „opravdu Britským“, odpovědělo 77% dotázaných, že jedinec by měl strávit většinu svého života v Británii. 51% řeklo, že je důležité mít britské předky a 24% se vyjádřilo, že je důležitá křesťanská víra.⁹⁴

2. 5. Problém islámu v multikulturních zemích

V předchozích kapitolách jsme ukázali, jak se koncept multikulturalismu stával problematickým s ohledem na vývoj ve společnosti. Bylo řečeno, že v jistých případech bylo odkazováno na svět po 11. září, společnost byla znepokojena extremismem spojovaným s islámem. Kde přesně je však spojitost s islámem obsažena? Pokud zhodnotíme předešlý výčet přistěhovaleckých politik a společenského dění, můžeme z předchozích informací vyvodit jisté souvislosti a doplnit je o informace, které nám odhalí vazbu multikulturalismu a islámu.

V případě Holandska začali první přistěhovalci přicházet po druhé světové válce. V 50. letech přicházeli imigranti z Indonésie, v 60. letech z Turecka a Maroka a v 70. letech ze Surinamu.⁹⁵ Francie ve stejném období potřebovala pracovníky v průmyslu. Myšlenka, že Francie získá gastarbeitery řízeně podle stanovených procent ze severní, jižní a východní Evropy, byla kvůli tlaku podnikatelů opuštěna a do země začalo proudit velké množství imigrantů hlavně z Alžírsko a dalších bývalých kolonií v Africe

⁹⁴ Srov. *British attitudes harden towards immigrants*. The Guardian [online], 17. 6. 2014 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.theguardian.com/uk-news/2014/jun/17/immigration-british-attitudes-harden-benefits>>.

⁹⁵ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 51.

a Maghrebu. Ve Francii dnes žije nejpočetnější židovská a muslimská menšina v Evropě (pět až šest milionů, tedy cca 6% celkové populace, což je největší menšina v Evropě).⁹⁶

Německo, poškozené válkou, pracovníky potřebovalo stejnou měrou. Proto v letech 1955 – 1968 podepsalo náborové dohody s Itálií, Španělskem, Řeckem, Tureckem, Portugalskem, Tuniskem a Marokem a s Jugoslávií.⁹⁷ Od roku 1945 vzrostla nad rámec také imigrace do Spojeného Království. Kromě Indie, Bangladéše, a Pakistánu sem začal proudit příliv přistěhovalců z Karibiku, Jižní Afriky, Nigérie, Ghany, Keni a Hong Kongu.⁹⁸ Když se v letech 2013 - 2014 podíváme na nejvíce požadované destinace, z nichž by měli proudit příchozí migranti, jsou jimi Indie, Čína, Polsko, Spojené Státy a Austrálie.⁹⁹ Migrace tedy není žádaná primárně z dominantně muslimských oblastí.

Zvážíme-li, jak se vyvíjela imigrantská situace od konce války, vidíme, že se její charakter značně změnil. Migranti v Evropě byli velkou měrou demograficky zastoupeni z neevropských zemí. Postkolonialismus přinesl různé imigranty, velkou měrou však do Evropy proudili migranti ze zemí, kde figuroval islám. Multikulturní politika ze začátku nechávala komunity volně růst ve své kultuře, To však mělo díky negativním důsledkům dopad na větší snahu o integraci cizinců. Inkubační doba toho, jaké budou pro Evropu důsledky původního právního separování kultur (v multikulturním světě, ne pouze politice) mezi tím pomalu odeznívala.

V Německu se tak začaly probírat témata jako vraždy ze cti, vynucená manželství apod.¹⁰⁰ To vyvolalo pochyby o úspěchu integrace cizinců muslimského

⁹⁶ Srov. JANYŠKA, Petr. *Nemáte nás rádi, bude vás to bolet*. Dějiny a současnost [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/3/nemate-nas-radi-bude-vas-to-bolet/>>.

⁹⁷ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 123 - 124.

⁹⁸ Srov. HANSEN, Randall. *Citizenship and immigration in Post-War Britain the institutional origins of a multicultural nation*. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 3-15.

⁹⁹ Srov. DONALD, Adam. *Immigration points-based systems compared*. BBC News [online], 1. 6. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-29594642>>.

¹⁰⁰ Zarážející jsou přitom případy, kdy politické autority přecházely praktiky a tradice, které nebyly povoleny, ale byly tolerovány určitými komunitami. Např. právě nucená manželství, na něž nebylo dlouhou dobu upozorňováno, aby nebyly dotčeny muslimské komunity, anebo polygamie, která je nyní rozšířena také ve Velké Británii a Francii. Jednoduché legislativní opatření nucená manželství zakázalo, ne všechny případy byly však tak jednoduše vyřešeny. Vlády stále preferují konzultovat určité konkrétní vůdce komunit, kteří jsou ale přitom sami často jen sekce jejich vlastních komunit. Což ovšem vláda nevidí. Viz ÅKERMARK, Sia Spiliopoulou. *Multiculturalism in Crisis*. In: *Understanding multiculturalism*. Hyderabad, India: Icfai University Press, 2008, s. 69.

vyznání a o schopnosti sžítí rozdílných etických a morálních hodnot a principů.¹⁰¹ Podobně Británie reagovala na společenskou poptávku, když roku 2007 vyšel v platnost ochranný zákon o nuceném manželství.¹⁰² V kontextu Německa však ještě zůstaňme. Velmi zajímavý byl také pád projektu vytvoření liberálního islámu. Okázalý projekt, kdy se muži a ženy měli modlit pospolu a Korán vykládat historicky a kriticky, se těšil zájmu médií i politiků, nikoli však stejnému nadšení ze strany samotných věřících. Po bojkotu a výhrůžných dopisech pro zakladatelku od radikálů a ignoranci ze strany umírněných projekt selhal.¹⁰³ Co je však zarážející, je, z jakých očekávání nárok liberálního islámu pochází.

Francie se s nepokoji na předměstích potýkala dlouhou dobu. V listopadu roku 2005 vygradovaly, přičemž startérem byla smrt dvou mladých arabských mužů původem z dělnické pařížské čtvrti, za níž měla být odpovědná policie.¹⁰⁴ Nejspektakulárnější výraz problému integrace jsou šátkové zákony. První incident z roku 1989 byl následován vývojem debat, které kulminovaly v přijetí zákona zakazujícího nošení náboženských symbolů žáky na školách z roku 2004. Roku 2010 došlo k přijetí zákona o zákazu nošení šátků zakrývajících obličej na veřejných místech. Postoje k této problematice se přitom od rozpačité opatrnosti výrazně změnily. V roce 1989 se striktně negativně vyjádřila pouze Národní fronta, zatímco před osmi lety již zákaz šátku podpořila většina stran.¹⁰⁵ Francouzská republika se svojí zásadou sekularismu, rovnosti, striktního oddělení náboženství a politiky a vytlačení náboženství do soukromého sektoru nemůže tolerovat jinou kulturní tradici, která je v rozporu s republikánskými zásadami. Aféry šátku jsou výsledkem přesvědčení, že muslimská tradice je právě v tomto rozporu. Šátek zahalující identitu ženy byl proto brán jako pronikání cizorodé kultury do země.¹⁰⁶ Právě tyto spory vedly k nedůvěře ke

¹⁰¹ Srov. *Forced Marriages in Germany More Prevalent than Thought*. Spiegel Online [online], 9. 11. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.spiegel.de/international/germany/new-abuse-figures-forced-marriages-in-germany-more-prevalent-than-thought-a-796760.html>>.

¹⁰² Srov. *Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007*. Legislation.gov.uk [online], 2007 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/contents>>.

¹⁰³ Srov. UNİYAL, Vijeta. *Německý pokus o liberální islám*. Gatestone Institute [online], 18. 7. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://cs.gatestoneinstitute.org/10699/nemecky-pokus-liberalni-islam>>.

¹⁰⁴ Srov. *Nepokoje ve Francii 2005*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Nepokoje_ve_Francii_2005>.

¹⁰⁵ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 185 - 188.

¹⁰⁶ Srov. BARŠA, Pavel. *Orientálcova vzpoura: (a další texty z let 2003-2011)*. Praha: Dokořán, 2011, s. 37 - 38.

konzervativnímu islámu, který se dostává do sporu s republikánským občanským národem Francie. Od 90. let se proto spekulovalo o potřebě přeměny formy islámu ve Francii.¹⁰⁷

Kromě pochyb o sžití Evropy se světem islámu v praktických záležitostech, v hodnotách a v netolerovatelnosti některých společenských excesů (jako byla nucená manželství, které mohly vést ke generalizacím islámu obecně) se však zvyšoval sociální stres v souvislosti islámu a extremistických činů a radikalistických skupin.

Nizozemí se od multikulturalismu začalo obracet již dávno. Vražda Pima Fortyuna a Theo Van Gogha vypovídaly o nutnosti reagovat na situaci. Podle zprávy *From Dawa to Jihad* nizozemského ministerstva vnitra z roku 2004 je 95% muslimů v Nizozemí umírněných. To však implikuje, že zbylá procenta tvoří až 50 000 potenciálních radikálů. Ideologickým cílem radikálů je rezistence vůči západnímu stylu života a západní kulturní dominanci. Holandská inteligence poté došla k závěru, že agrese tohoto proudu již není konvergentní k multikulturnímu dialogu, podobně jako je tomu při vyjednávání s krajními hnutími jako skinheady apod. Je tedy třeba tento proud potírat, nikoli tolerovat.¹⁰⁸

Spojování muslimů s terorismem podporovalo mnoho událostí. Od roku 2014 bylo více než 300 lidí zabito v důsledku islámského terorismu. Největší útoky se odehrály v listopadu 2015 v Paříži, kde zemřelo 130 lidí, v roce 2016 v Nice s 86 mrtvými.¹⁰⁹ V roce 2006 se odehrál dánský incident s karikaturou proroka Mohameda. Následky nesla kodaňská redakce deníku Jyllands-Posten i po pěti letech, když v roce 2010 chtěli na budovu deníku zaútočit teroristé. Podezřelí plánovali zabít co nejvíce lidí. Útok odhalila dánská tajná služba.¹¹⁰

Hashtagy #*NotInMyName* šířili muslimové ze všech koutů světa sociálními sítěmi, když teroristé ve Francii zaútočili o pět let později – roku 2015, na redakci

¹⁰⁷ Srov. BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát*, s. 185 - 188.

¹⁰⁸ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 50-54.

¹⁰⁹ Srov. JOHNSON, Toni. *Europe: Integrating Islam* [online], Council on Foreign Relations, 25. 7. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.cfr.org/background/europe-integrating-islam>>.

¹¹⁰ Srov. *Na dánský list chtěli zaútočit teroristé, zřejmě kvůli karikaturám Mohameda*. Idnes.cz [online], 29. 12. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <https://zpravy.idnes.cz/na-dansky-list-chteli-zautocit-teroriste-zrejme-kvuli-karikaturam-mohameda-17u-/zahranicni.aspx?c=A101229_145529_zahranicni_vel>.

satirického časopisu Charlie Hebdo, což si vyžádalo 12 mrtvých a 10 zraněných.¹¹¹ Incidentsy spojené s islámem však vyvolávají reakci i z druhé strany. V reakci na údajnou „islamizaci západní Evropy“ postřílel masový vrah a pravicový radikál Anders Behring Breivik 77 lidí, údajně z lásky k Norskému národu. Jeho čin měl být výrazem proti islámu a stoupcům multikulturalismu.¹¹²

Tyto vybrané incidenty vypovídají o tom, jak se celospolečenská nálada v rámci působení multikulturalismu vyvíjela. Na pranýři se ocitl islám, vzbuzující v široké veřejnosti strach svojí krájní polohou. Do povědomí veřejnosti se tak dostalo přesvědčení, že pokud stojí něco za neúspěchem multikulturalismu, pokud se někde projevuje výrazně horší ekonomicko-sociální úroveň a pokud je ve společnosti nějaký určitý problém, který velkou mírou brání ve sžívání kultur ve státě, je jím právě islám. Islám jako jmenovatel neúspěchu multikulturalismu se dostal do výroků pravicových stran a do souhlasných hlasů, které jim široká veřejnost vyjadřovala.

2. 6. Smrt multikulturalismu? Polemika k běžnému úzu

Z výše uvedeného výčtu jednotlivých etap v užívání integračních strategií tedy situace pro multikulturalismus nevypadá dobře. Tvrzení, že multikulturalismus selhal, se stalo v posledních několika letech v zemích západní Evropy součástí běžného přesvědčení. Co více, od multikulturalismu je v debatách upouštěno a mnozí se vyjadřují o jeho konci jako o něčem definitivním. Jak ovšem ukazují někteří autoři, generalizace podobného typu je zkreslující. Anna C. Korteweg a Triadafilos Triadafilopoulos ve svém článku nazvaném „Je multikulturalismus mrtvý? Skupiny, vlády a integrační praxe“¹¹³ ukazují na příkladu Německa a Nizozemska rozkol. Politický diskurs a odklon od multikulturalismu neodpovídají reálné politické praxi. Byť je multikulturalismus jako politická doktrína oficiálně zavrhován, obsahuje politická praxe na úrovni samospráv často multikulturní prvky, a to z čistě pragmatických důvodů. Zástupci menšin, kteří jsou začleněni do tvorby politických

¹¹¹Srov. *As it happened: Charlie Hebdo attack*. BBC News [online], 7. 1. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.bbc.com/news/live/world-europe-30710777>>.

¹¹²Srov. *Causa Breivik. Před 5 lety postřílel norský masový vrah 77 mladých lidí*. Reflex [online], 22. 7. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/72901/causa-breivik-pred-5-lety-postrilel-norsky-masovy-vrah-77-mladych-lidi.html>>.

¹¹³Srov. KORTEWEG, Anna C. a TRIADAFILOPOULOS, Triadafilos. *Is multiculturalism dead? Groups, governments and the 'real work of integration'*. Ethnic and Racial Studies [online], 2014, **38**(5), 663-680 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.2014.907925>>.

rozhodnutí, mají specifické znalosti pro danou komunitu a mohou tak přispět k úspěšné integraci své menšiny. Autoři tak mluví o multikulturalismu jako způsobu vládnutí, který více než z ideje rozmanitosti a rovnoprávnosti menšin čerpá z různorodosti jako faktu.¹¹⁴

Mnoho odborníků také argumentuje, že vývoj integračních politik posledních let, v akademickém i veřejném mínění, je příliš složitý a nejednoznačný, než aby se dal vyložit jako prostý odklon od multikulturalismu. Vnitřní kritika vůči multikulturním politikám se rodila v každé z uvedených zemí v jiných historických souvislostech a zkušenostech. Oficiálním programem se multikulturalismus stal jen v některých státech. Především autoři zpochybňují dělení integračních politik na dva vzájemně se vylučující přístupy: multikulturní a občansko-integrační. Multikulturní integrační politiky mající za cíl zakotvení zvláštních práv menšin jsou dle nich chybně pojímány jako protikladné k politikám mířícím na individuální občanskou integraci jednotlivců skrz povinné jazykové, historické nebo zeměpisné kurzy. Současný důraz na občanskou integraci jednotlivců přitom podle autorů není v přímé opozici k předchozí politice multikulturalismu, naopak na ní v některých stránkách přímo staví.¹¹⁵ K obdobným závěrům dochází ve své studii s názvem také Sophia Hunger. Spojení přístupu multikulturního s přístupem občansko-integračním vede podle ní k vytváření integračních politik, které usnadňují reálné začlenění přistěhovalců.¹¹⁶

Je tedy multikulturalismus „mrtvý“? Ze závěrů těchto studií se dá odvodit, že naopak. Existuje dál v různých formách: v rozmanité sociální realitě, jako pragmatický způsob vládnutí nebo jako základ současných snah o občanskou integraci jednotlivců.¹¹⁷

¹¹⁴ Srov. PAVELKOVÁ, Zuzana. *Různé tváře a aspekty multikulturalismu. Úvod k vybraným aktuálním studiím*. Migraceonline.cz [online], 14. 4. 2015. [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://migraceonline.cz/e-knihovna/ruzne-tvare-a-aspekty-multikulturalismu-uvod-k-vybranym-aktualnim-studiiim>>.

¹¹⁵ Srov. Tamtéž.

¹¹⁶ Srov. *Multiculturalist Elements in Integration Policies: a quantitative analysis*. Mipex [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.mipex.eu/multiculturalist-elements-integration-policies-quantitative-analysis>>.

¹¹⁷ Srov. PAVELKOVÁ, Zuzana. *Různé tváře a aspekty multikulturalismu. Úvod k vybraným aktuálním studiím*. Migraceonline.cz [online], 14. 4. 2015. [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://migraceonline.cz/e-knihovna/ruzne-tvare-a-aspekty-multikulturalismu-uvod-k-vybranym-aktualnim-studiiim>>.

Shrnutí

Co tedy z předchozích informací vyplývá? Vypadá to, že způsob, jakým multikulturalismus zacházel s přistěhovalci, se nejdříve zaměřoval na zvýšení jejich diverzity a její zachování. Zda se v některých případech tato snaha nevyznačovala spíše snahou o konzervaci té které kultury, není možné s jistotou říct. Jak je ale vidět, některé negativní důsledky uplatňování multikulturalismu mohou být spatřovány v posilování jedné skupinové identity proti druhé, tedy v posilování konfliktního: "my" x "oni". Právě tyto polarizace je hypoteticky možné nahlížet optikou koloniálních kategorií rigidních kultur, etnik a náboženství. Ve světě po 11. září 2001 se ukazuje, že se tyto kategorie mísí způsobem, který neodpovídá jejich statickým formám, ať už v učebnicích, sociologických výzkumech nebo politických integračních programech (byť již oproštěných od původní politiky "nezasahování" 60. let). Hlavní problém však lze spatřovat v náboženské kategorii, poněvadž se z etnika jmenovatel přesunul na náboženství. A právě konkrétně islám se zmiňuje výrazně častěji, než tomu bylo v minulosti.

Připomeňme ještě též v krátkosti nárok na liberální islám, s nímž přišla německá mešita. Není totiž jediným projevem snahy o určitou westernizaci islámu, jak uvidíme v dalších kapitolách. Proč tolik lpíme např. na společné modlitbě mužů a žen? Podívejme se přesmyčkou na to, co říká Jakob de Roover. Ten tvrdí, že v dnešním světě jsou poznámky o falešném náboženství a idolatrii pasé. Byli bychom šokováni, pokud bychom slyšeli, že moderní západní soud zakázal určité praktiky díky nepravdivosti toho kterého náboženství. Takové praktiky náleží Talibanu, nikoli sekulární liberální demokracii. Roover však argumentuje, že oblast falešného náboženství a idolatrie je stále přítomna. Byť implicitně, je neustále v našich právních zásadách a zvycích, ačkoli téměř vymizela z právního slovníku. Příhodně k našim předchozím zjištěním o některých pozůstatcích koloniálního myšlení se Roover ptá, zda je tato skutečnost nevyhnutelná a o čem vypovídá v oblasti sekulárního práva a oblasti křesťanství. Cesta, po níž se dobírá k odpovědi, je velmi komplikovaná a není předmětem této práce. Je však nutné poukázat na tuto spojitost a na možnost dalšího zkoumání. Pokud bychom naráželi na snahy o sekularizaci a pozápádnění islámu, výtky o jeho neadaptibilitě a nemožnosti integrace, je na místě se ptát, z čeho pramení. Jedná se vážně o konflikt rigidního islámu a naprosto sekularizovaného Západu? Distinkce mezi náboženskými a

sekulárními úkony totiž podle Roovera může lehce povstat z konceptuálních mechanismů vlastním křesťanství a jeho rozeznávání pravé cesty a idolatrie. Být sekulární znamená být neutrální ke všem náboženstvím.¹¹⁸ Požadavek liberálního islámu nám tak může ukázat dvě hypotetické roviny. První vede přes snahy o připodobnění zvyků v mešitě západnímu světu. Druhá o povaze "pravých" a "falešných" náboženství obecně v jejich podstatě. Pokud se tedy Cameron ptá muslimů, zda věří v rovnost před zákonem, univerzální lidská práva apod., Roover nám ukazuje, že jeho otázka může vycházet z předpokladů, jež by mohly být pro Západ nečekané. A tím hůře je na ně možné odpovědět pozitivně z druhé strany.

¹¹⁸ Srov. ROOVER, Jakob de. *Secular Law and the Realm of False Religion*. In: SULLIVAN, Winnifred Fallers, YELLE, Robert A. a TAUSSIG-RUBBO, Mateo. *After secular law*. Stanford, California: Stanford University Press, 2011. Cultural lives of law, s. 43-46.

3. KRITIKA ISLÁMU A MULTIKULTURALISMU A MOŽNÝ NÁSTROJ NAHLÍŽENÍ

Výčet veškerých výroků o selhání multikulturalismu v této části zkrátíme na několik ilustrativních příkladů z různých zdrojů. Podobně jako u našeho postupu při definování multikulturalismu analyzujeme příklady z učenecké sféry, politické sféry a z internetové oblasti – které o multikulturalismu vypovídají v nejběžnějším diskurzu a dotvářejí plně jeho obraz pochopení z řad veřejnosti. Pokud se hovoří o selhání multikulturalismu, podívejme se, jak častá je spojitost s islámem a co konkrétně je viděno jako selhávající prvek. Sledujme linku, s níž se vybraní řečníci o multikulturalismu vyjadřují a jak do ní zapadá islám. Pro větší přehlednost nejdříve uvedeme šest různých kritik multikulturalismu ve dvou blocích, následovně upřesníme konkrétní kritiky islámu podle Giovanni Sartoriho.

3. 1. Vybrané kritiky

Začněme třemi výroky z politického prostředí, které doplníme třemi z nepolitické sféry.

Společenský diskurs v Nizozemí byl rozdmýchán článkem levicového komentátora Paula Scheffera. Multikulturní drama, které bylo publikováno roku 2000, vedlo k tomu, že si nizozemský parlament vyčlenil zvláštní čas pro projednání jeho otázek, a to i bez zákonodárné agendy.¹¹⁹ Paul Scheffer byl profesorem na univerzitě v Amsterdamu, v současnosti je profesorem Evropských studií v Tilburgu.¹²⁰

Podle Scheffera multikulturalismus selhal v několika bodech. Tím, že upřednostňoval pól různosti před pólem jednoty, pouze podpořil tvorbu marginalizovaných podtříd menšin, které s Nizozemskem nepoutá více než místo jejich pobytu. Nizozemsko poté ve snaze o otevřenost ztratilo smysl pro svou vlastní kulturu a nato i pro politickou identitu, která by zaštitovala identity dalších skupin.¹²¹ Schefferův článek je však kromě jiného zaměřen proti části muslimské menšiny, čímž se později vystavil značné kritice. Důvody Schefferovy rétoriky byly evidentní. Na jedné straně spatřoval islám jako rezistentní k inkorporaci do sekulární kultury a demokratické

¹¹⁹ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 52-53.

¹²⁰ Srov. *Paul Scheffer*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Scheffer..>

¹²¹ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 52.

politiky, v tom samém okamžiku však hovořil o islámu jako víře rozdělující sebe samotnou. Jedna menšina se za každou cenu snaží vyvarovat zhoznému vlivu Západu, současně však existují také myšlenkově reformované směry muslimů. Scheffer prolomil mnohá z dosavadních tabu multikulturalismu a poukázal na to, že běžná rétorika tolerance a inkluze nemůže zakrýt fakt rostoucí etnické segregace.¹²²

V roce 2007 Scheffer vystoupil v souvislosti s vydáním své knihy v interview pro dánský společensko-kulturní týdeník *Weekendavisen*. Moderátor vysvětlil, že Scheffer vystupuje proti multikulturalistické představě a proti jinak vysoce ceněné dánské toleranci, což je podle Scheffera jiným označením pro lenost a vyhýbání konfliktu. Jinými slovy: je na čase se přestat bát kritického nahlížení na islám. Scheffer však není jedním z těch, kteří by se dali nazvat proroky soudného dne (ve smyslu předpovídání temné budoucnosti Evropy díky islámu). Kritizuje ty, kteří na islám nahlíží stále jako na pestrou obohacující kulturu viktimizovanou v médiích. Zároveň však kritizuje také ty, kteří jako proroci varují před hrozbou ztráty naší svobody díky islamizaci a rozšířeného appeasementu kulturních elit. Ti popisují islám jako organizovanou, disciplinovanou entitu, zatímco se jedná spíše o mišmaš různých zcela fragmentovaných společností. Scheffer se od jejich zádumčivosti, kterou chtějí probouzet, distancuje.¹²³

V britském diskurzu byla debata o osudu multikulturalismu otevřena Trevorem Phillipsem, předsedou britské Komise pro rasovou rovnost.¹²⁴ V reakci na incident z března 2004, kdy mladí britští muslimové pálili britskou vlajku před ústřední mešitou v Londýně. Jak jsme již psali v předchozí kapitole, Phillips poukázal na společenskou realitu neodpovídající letům 60. a 70.¹²⁵ Phillips kromě jiného trval na tom, že díky multikulturalismu je Británie ve stavu podobném náměsíčnosti, krácející k segregaci a gheoizaci. Oboje přitom bylo vykresleno ještě hlouběji za hranicemi kolem rasy a ještě důležitěji – náboženství.¹²⁶ Podobně s Nizozemím se tak vyprofilovala debata o tom, co tvoří britskou identitu, co je „britské“. Phillips přitom apeloval na mladé protestující

¹²² Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 52-53.

¹²³ Srov. BAWER, Bruce. *Paul Scheffer and the Doomsday Prophets*. HRS [online], 22. 12. 2009 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.rights.no/2009/12/paul-scheffer-and-the-doomsday-prophets/>>.

¹²⁴ V originálu "Commission for Racial Equality".

¹²⁵ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 54-56.

¹²⁶ Srov. ALLEN, Chris: *The Death of Multiculturalism*, s. 123.

muslimy, že jejich britství jim nikdo neupírá, ale právě ono je zavazuje k přizpůsobení se pravidlům britského národa – a ta vylučují terorismus.¹²⁷

Zajímavé jsou též výroky Phillipse, kde vysvětluje, že Británie je rozmanitou zemí. Spor nevede s těmi, kteří se k tomuto faktu staví pozitivně, ale s těmi, kteří chtějí fetišizovat historické rozdíly až do výše, kdy se multikulturalismus stává směšným, či hůře – nebezpečným ve svém opomíjení a vyloučení. Multikulturalismus byl přínosný v historii, ovšem nyní již neodpovídá na nové výzvy adekvátně. Reaguje starou perspektivou založenou na jazyku vztahů mezi etniky, a to ve světě po 11. září 2001 nestačí, protože předmětem vztahů se na místo etnik stala nově víra.¹²⁸ „*Podobně jako v Nizozemí i britská diskuse ukázala, že současným problémem není soužití etnických, ale náboženských skupin, či přesněji soužití liberální společnosti s fundamentalistickými a sektářskými křídly těchto skupin.*“¹²⁹

David Cameron v roce 2011 zavrhl multikulturalismus, když tvrdil, že podpořil odlišné kultury k žití v separaci. Velmi silně přitom kritizoval islámský terorismus a extremismus. Z jeho pohledu bylo třeba se muslimů ptát, zda věří v univerzální lidská práva, a to i ta pro ženy a ostatní víry; zda věří v rovnost před zákonem a v demokracii a právo veřejnosti zvolit si jejich vlastní právo. Posilují integraci, nebo separaci? Cameron tyto otázky shrnul jako potřebné. Byť se zaměřil na muslimy jako na jeden z hlavních společenských problémů, v proslovu Cameron vykreslil jasný rozdíl mezi islámem jako vírou a tím, co se označuje jako islámský extremismus – politickou ideologií, řekl, která přitahuje ty, kteří jsou bez kořenů v jejich nových zemích. V proslovu poté promluvil ve prospěch posilování nacionální identity, která by zamezila obratu různých lidí k extremismu. Navrhl poté, že by měla existovat větší kontrola některých muslimských skupin, které získávají veřejné peníze, ale nečiní jen málo pro řešení extremismu. Lékem proti pasivní toleranci posledních let poté prohlásil silný liberalismus.¹³⁰

¹²⁷ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 55.

¹²⁸ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 56.

¹²⁹ BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci*, s. 56.

¹³⁰ *State multiculturalism has failed, says David Cameron*. BBC News [online], 5. 2. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994>>.

U Scheffera, Philipse i Camerona je možné vysledovat dva typy kritik. Jednak tu, která nemá přímou spojitost s islámem: ta souvisí s rozměňňováním národní identity a s negativními dopady na rozvrstvení přistěhovalců ve společnosti (jejich separace, segregace a ghettoizace). Zvýrazňňím skupinových identit se společnost polarizuje, což může vést ke společenským problémům. Druhý typ kritiky však již zřetelně souvisí s islámem. Všichni tři řečníci rozlišují islám a terorismus jako dva samostatné fenomény, přesto však islám vidí jako problematický prvek a o terorismu hovoří s islámem v úzké spojitosti. Největší obtíže spatřují v nepřizpůsobivosti těch, jež islám vyznávají i bez vazeb na radikalistické proudy; v rezistenci islámu vůči sekulárnímu systému a nejasném stanovisku, které muslimové zaujímají k západním hodnotám (v postavení žen, lidských právech a demokracii). Odmítnutí univerzality lidských práv je dalším konstruktivním tématem. Trevor Phillips poté hovoří o důležité proměně toho, na co multikulturalismus reaguje. Situace 60. a 70. let už neodpovídá současnosti. Pokud se největší konfliktnost ukazuje v konceptu náboženském a nikoli etnickém, mění to však v důsledku něco?

Odpověď můžeme nalézt u dalšího kritika, Kenana Malika. Ten tvrdí, že jako politický proces multikulturalismus znamená něco zcela odlišného než faktická žitá diverzita. Termín popisuje set politických strategií, které mají za cíl zvládnout diverzitu tím, že roztrídí jedince do etnických boxů a podle povahy těchto boxů definuje individuální hodnoty a práva toho kterého jedince. Používáním těchto krabic vytváří veřejnou politiku, ovšem ne s otevřenými hranicemi a myšlenkami, ale pro nastolení politických bariér, ať už fyzických, kulturních nebo imaginativních.¹³¹ Je tedy dost možné, že pokud se změnil reálný obsah těchto boxů a multikulturalismus pracoval stále s tím etnickým, mohly se integrační strategie opravdu ukázat jako neodpovídající.

Další kritik má na první pohled zcela jiný vypovídající charakter. Právní filozof Paul Cliteur osočil multikulturalismus, když se vzdal jakékoli politické korektnosti a povýšil západní kulturu, právo a ideál lidských práv nad nezápadní kultury a hodnoty. Podle Cliteura jsou produktem osvícenství. Nezápadní kultury nejsou pouze odlišné, ale jsou vůči naší kultuře anachronické. Multikulturalismus vidí jako nepřijatelnou

¹³¹ MALIK, Kenan. *Multiculturalism undermines diversity*. The Guardian [online], 17. 3. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/mar/17/multiculturalism-diversity-political-policy>>.

ideologii kulturního relativismu, který vede k akceptaci barbarských praktik včetně těch zavlečených na Západ imigranty. Cliteur do těchto praktik řadí infanticidu, torturu, otroctví, utiskování žen, homofóbie, rasismus a antisemitismus, gangy a ženskou obřízku, diskriminaci ze strany imigrantů, satí a trest smrti. Cliteur přirovnává multikulturalismus k morální akceptaci Auschwitzu, Josefa Stalina, Pol Pota a Ku Klux Klanu.¹³² Islámu se jako slovu ve výroku vyhýbá. Proč, to si ukážeme později.

Na konec zmiňme ještě zajímavé reflexe situace od samotného muslima, konkrétně třicetiosmiletého Maajida Nawaze, zakladatele anti-extremistických think-tanků. Ten prostřednictvím britských médií informoval veřejnost o tom, že je nutné nahlížet na integraci muslimů jako na velký problém. Ti, kteří mluvili o integraci a zpochybňovali multikulturalistickou politiku z let devadesátých, byli neustále napadáni pro jejich rasismus, bigotnost nebo xenofobii. Komunity, které se ti druzí snažili chránit, tak v důsledku nepřipouštěly kritiku multikulturalismu. Toho nezrevidovaného multikulturalismu, díky němuž upadaly.¹³³ Většinová společnost zapírá problém multikulturalismu a islámu ve strachu z obvinění z xenofobie nebo rasismu, ovšem tento přístup britským muslimům není k užitku. Paralýza vzniknuvší z příliš dlouhé historie samotného problému přitom znemožňuje mnohým o něm vůbec promluvit.¹³⁴

Shrnutí

Na poli kritiky multikulturalismu jsme se setkávali nejčastěji s argumentem, že je efekt jeho politiky opačným k tomu kýženému. Multikulturalismus v očích odborníků i politiků selhává jako koncept pro integraci. Místo ní naopak podpořil v minulosti sepraci, segregaci a ghetoizaci jednotlivých minorit. Již menší míra řečníků však říká, že integrace cizinců má co k dočinění přímo s islámem. Častým bodem kritiky je přitom rozpor s principy demokracie a přílišný důraz historického multikulturalismu na posilování identit, které netlumí třecí plochy, naopak vyostřují konfliktnost. Dále je multikulturalismu vyčítán jeho multikulturní relativismus a přecházení morálně neakceptovatelných nánosů cizích kultur, imaginativní selekce a kategorizace identit a

¹³² Srov. *Multiculturalism in the Netherlands*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism_in_the_Netherlands>.

¹³³ Srov. CAMPBELL, Chris. *'Let's not pretend!' LBC host says Muslim communities are NOT integrating in Britain*. EXPRESS [online], 27. 2. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.express.co.uk/news/uk/772544/Muslims-Britain-integrating-LBC-Maajid-Nawaz>>.

¹³⁴ Srov. Tamtéž.

„krabicování“, oslabování liberalismu, rozměňování domácích hodnot a identity hostitelské země a zastaralost konceptu v jeho předpokladech etnické identity jako hlavního integrujícího prvku.

Kromě toho, že je jako rozporovatel s principy demokracie nahlížen islám, může tak být však v určitém ohledu viděn i samotný multikulturalismus. Eunice Goes nahlíží situaci takto: Multikulturní přístup tvrdí, že respekt k univerzálním lidským právům jako je svoboda projevu apod. potřebují být v rovnováze s jinými hodnotami, i kdyby to naznačovalo redukci svobody pro ostatní. Tento přístup naznačuje i to, že minority by mohly mít vyhrazen určitý prostor v legislativě, v případě že by se například Listina práv neshodovala s jejich kulturou v případě adopce, mohla by v některých případech těmto minoritám být udělena speciální práva.¹³⁵ Upravením takových práv však vzniká otázka, zda tím není porušen "univerzální" charakter, o kterém se tvrdí, že jím demokracie s jejími právy a svobodami disponuje.¹³⁶ Sia Spiliopolou Akermark kontruje, že univerzalistická stejnost lidských práv na rozdíl od multikulturalismu neakceptuje fundamentální odlišnost. Lidská práva a jejich univerzalismus předpokládají dále to, že je zde také univerzální pravda, která je – aspoň v minimu, klíčem v porozumění lidské důstojnosti. Multikulturalismus může být viděn jako důvod k post-osvícenskému zamítnutí jednotné pravdy. Toto odmítnutí se přitom stává spojitým i s antikolonizačním hnutím¹³⁷ (zamítnutí jednotné pravdy je však v mnoha bodech pro popis multikulturalismu sporné, jak by tvrdili jiní). Akermark také dodává, že multikulturalismus začíná z pozice rozdílnosti a předpokládá, že úplná rovnost je nemožná. Boj mezi ideou stejnosti a rozdílnosti je hlavní důvod, proč můžeme najít napětí mezi multikulturalismem a lidskými právy.

¹³⁵ Za některých okolností by tolerance kulturního nebo náboženského nároku byla možná, a mnoho výjimek bylo schváleno bez velkého politického nářku. V británii třeba veřejné instituce věnovaly valnou část práce tomu, jak akomodovat způsoby stravování, oblékání, konkrétní menšinové skupiny, pozorovali náboženské festivaly, ... prostě až po zabíjení zvířat a náboženské školy se o to zajímali.

¹³⁶ Univerzální charakter lidských práv je ovšem opět problematický prvek. Celou sekularizaci, otázku liberální demokracie a sekulárního státu zkoumá prof. Jakob de Roover. Rozvíjí argument o rané fázi britské koloniální vlády v Indii, který se postupně dostává až k manifestacím liberálního státu a jeho systému sekulárního práva. Roover se přenáší přes ukázky rozhodnutí sekulárního státu o jednotlivých problémech až k podstatě problému, a totiž ke skrytému křesťanskému podtextu (a jazyku) v oblasti sekulárního práva. To, jak formulujeme sekulární právo, je tedy zakořeněné v rozkolu katolicismu s protestantismem. Distinkce mezi náboženskými a sekulárními praktikami je tedy derivována z konceptuálních mechanismů, které jsou vlastní křesťanství. V těchto otázkách záleží na jeho prvotním rozlišení mezi pravdivým a falešným uctíváním, mezi pravou a na nepravou náboženskou cestou. Viz celý ROOVER, Jakob de: *Secular Law and the Realm of False Religion* In: *After Secular Law*, s. 43-61.

¹³⁷ Srov. ÅKERMARK, Sia Spiliopolou: *Multiculturalism in Crisis*, s. 108.

Je totiž nemožné poskytnout rovný přístup potřebám, ať kulturním nebo náboženským, když jde o to vyřešit záležitost morálního nesouhlasu a kontroverze (třeba právě u adopce nebo homosexuality). Pokud liberální pozice rozpustí kulturu moc rychle, v extrémních případech může multikulturní pozice vést k ještě většímu morálnímu konfliktu.¹³⁸ Z celkového náhledu na multikulturalismus poté Sia vyvozuje, že žádná politická ani kulturní studie zatím nepřinesla mírový přístup k vypořádání se s islámem v Evropě, byť byl v mnoha zemích multikulturalismus jejich oficiální politickou strategií.¹³⁹ Vývoj se zdá být takový, že vysoce diverzní společnosti s institucemi reprezentativní demokracie nejsou schopné přinést politiku, která bude akceptovaná všemi.¹⁴⁰

Ve vztahu k islámu se kritika váže téměř automaticky k reakcím na terorismus, fundamentalismus apod. Tyto fenomény jsou sice ve většině případů odlišeny od samotného islámu, ale jejich spojení je dáno jako obecně známé. Obecně je však za problém islámu v Evropě viněna špatná integrace nebo neochota jedinců. Sartori je jedním z nejznámějších kritiků islámu ve spojitosti s kritikou multikulturalismu. Uvedme ho proto jako poslední názorný příklad jednotlivých bodů kritiky, které můžeme vysledovat i dalších, předchoze uváděných autorů.

3. 2. Giovanni Sartori: kritika multikulturalismu a konkrétní kritika islámu jako reprezentativní příklad nahlížení

Giovanni Sartori, nedávno zesnulý italský politolog a filozof, je jedním z kritiků multikulturalismu, jehož argumentace staví na důkladné analýze premis multikulturalismu. Podle Sartoriho je multikulturalismus problematický v mnoha aspektech. Cizinci, přistěhovalce nevyjímaje, ztělesňují návdavek odlišnosti a jinakosti. Tento návdavek Sartori dělí do čtyř skupin: na odlišnosti týkající se jazyka, zvyklostí, náboženského vyznání nebo etnika. První dvě odlišnosti jsou výrazně odlišné než druhé. Představují odlišnosti překonatelné. Ty druhé nastolují problém zásadní.¹⁴¹ V souladu s některými prvky vycházejícími z problému definic se tak Sartori dobírá k závěru, že imigrační politika, která hází všechno do jednoho pytle a neumí či nechce rozlišovat mezi různými odlišnostmi (což z definic vychází), je chybná a odsouzená k neúspěchu

¹³⁸ Srov. ÅKERMARK, Sia Spiliopoulou. *Multiculturalism in Crisis*, s. 69.

¹³⁹ Srov. ÅKERMARK, Sia Spiliopoulou. *Multiculturalism in Crisis*, s. 41.

¹⁴⁰ Srov. ÅKERMARK, Sia Spiliopoulou. *Multiculturalism in Crisis*, s. 67.

¹⁴¹ Srov. SARTORI, Giovanni: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 70.

(to už neříkáme). Musí si totiž položit tři otázky: *Koho* máme integrovat; *jak* ho máme integrovat a nakonec se také musí zeptat: *proč* ho máme integrovat? Sartori se poté ptá, zda má vůbec smysl vytknout si za cíl toto řešení, když ho multikulturalismus atakuje a ti, co se mají integrovat”, odmítají.¹⁴² Do kontrastu klade pluralismus, který podle autora pozitivně hodnotí odlišnosti, není na ně ale továrnou. Multikulturalismus je naopak projekt ve vlastním slova smyslu, protože předkládá vizi nové společnosti a plánuje její uskutečnění. Současně je též producentem odlišnosti- sám ji vytváří tím, jak se zasazuje o zviditelnění rozdílu, jejich posílení, a tím i jejího rozhojnění.¹⁴³ Identity, jejichž uznání hlásá multikulturalismus, bývají znovu vymyšleny nebo objevovány zásluhou multikulturního diskurzu. Multikulturalismus vytváří posílené identity, pluralismus v Sartoriho podání naopak identity tlumí. A posílené vytváří právě tím, že splývá a překrývá se např. jazyk náboženství, etnikum a ideologie. Jde tu tedy o bytostný protiklad.¹⁴⁴ Při kritice multikulturalismu vyčleňuje ve své knize celou jednu kapitolu islámu jako systému, jehož soužití s evropským prostředím není proveditelné.

O jakém islámu tedy mluví, když jej popisuje v rámci knihy o multikulturalismu? Islám podle Sartoriho označuje jednak vyznání založené v sedmém století a jednak politický, právní, společenský a kulturní systém. Islám je monoteistický a o nic méně univerzální nežli katolická víra. Autor jej však považuje za daleko více totalizující, invazivní a všeprostupující.¹⁴⁵ Svaté právo zasahuje do všech sfér, do celého společenského života věřícího. Na otázku, zda ho lze sekularizovat a westernizovat, aby byl tolerantním, autor odpovídá, že ano, ale s obzíráním.¹⁴⁶ Připomeňme de Roovera, požadavek liberální mešity v Německu a Cameronovy otázky k muslimům.

Jeho pružnost je omezena ukotvením doktríny v Koránu. Západní právo je autonomní, islámské je heteronomní, je prostoupeno náboženstvím. Byť Sartori připouští, že se ulámové mohou s interpretacemi dostat daleko, varuje, že čím více se vzdalují od svého výchozího zdroje, tím větší je riziko zpětného tahu. Ten se projevil, když už po více než 30 let islám směřuje ke svým základům. Jeho otevřená prozápadní

¹⁴² Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 70 - 71.

¹⁴³ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 80.

¹⁴⁴ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 82.

¹⁴⁵ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 87.

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž.

složka je na ústupu.¹⁴⁷ Rozdíl mezi otevřeným, rozumným islámem a islámem odmítavým, je podružný tomu, že na úrovni mas byl vzkříšen islám „v *té nejryzejší podobě*“, islám fundamentalistický. Ten může ve věku masových sdělovacích prostředků procitnout z letargie velmi intenzivně. Fundamentalisté přitom za úpadkem a ponížením muslimských národů vidí odklon od autentického islámu, šarii a cesty ukázané Alláhem.¹⁴⁸ Sartori píše, že islám vzniká jako bojechtivá víra. Islámský pohled dělí svět na půdu islámu a na půdu svaté války, džihádu. Sekularizovaný západ tuto hrozbu nebere vážně a nerozumí jí, čímž podle Sartoriho velmi chybuje.

V otázce přistěhovalectví má Sartori za to, že trauma muslima způsobené jeho přesídlením a jeho vykořeněním, ho musí činit na rozdíl od názorů ostatních více přizpůsobivým. Problém je v otázce vůči čemu. Ti, kteří předpokládají, že bude sváděn volebním právem a blahobytem západu, se podle Sartoriho mýlí. Stejně možné je, že imigrant bude reagovat odmítnutím. K blahobytu totiž nedospěje a hodnoty západní civilizace, sloužící jako podklad volebního práva, pro něj budou negativními, kterým nebude rozumět a odmítne je. „*Tomu, kdo svůj život koncipuje jako šariú, jako odevzdání se a vnoření do boží vůle, připadají západní svoboda a světský ráz zcestné.*“¹⁴⁹ Do této hry pak zasahují fundamentalistické skupiny, které verbují právě muslimské emigranty.¹⁵⁰ Izolace a společenská marginalizace islámských migrantů jsou vyšší než u ostatních.¹⁵¹ Sartori vysvětluje tento disproportční propad tím, že je jejich kulturní úroveň nižší než např. u Indů. Kromě své náboženské identity a víry poté takový migrant nemá žádný obranný kulturní prostředek a proto přichází na pomoc právě náboženství.¹⁵² Autor klade důraz na význam školství, protože podle jeho slov se

¹⁴⁷ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 89.

¹⁴⁸ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 91.

¹⁴⁹ SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 95.

Pro srovnání s článkem, v němž byl uveden pohled Nawaze, ICM výzkum pro veřejné mínění uvedl, že 43% věřících muslimů žijících v Británii přitom věří, že část islámského právního aparátu by měla nahradit britské právo, zatímco 22% bylo proti. V záležitostech zdravotnictví, nezaměstnanosti a imigrace se však ukázal podobný pohled, jaký zastávala většina obyvatelstva. Odkaz viz dříve.

¹⁵⁰ Srov. SARTORI, Giovanni.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 95.

¹⁵¹ K tomuto také podobně podtrhl Nawaz jako hlavní body problému zaměstnanost, vzdělání a míru kriminality. Ovšem – ať už se jedná o reprezentace ve vězení, nezaměstnanost, vyšší vzdělanostní instituce, úroveň jazyka, pohlaví, názor na homosexualitu, rouhačství a svobodný projev, nebo o hodnotový rámec nebo úroveň ekonomické úspěšnosti, zkrátka ať už se jedná o cokoli z problémových oblastí, čímž jde vytvořit měřítko integrace, britští muslimové podle Nawaze disproportční propadají. Nikdo z muslimů ani ostatních však nemůže přijít se statistikami nebo fakty o úspěšnosti integrace muslimů, protože neexistují.

¹⁵² Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 97.

ve všech zemích s migrací neintegrovala nijak zvlášť první generace, druhá však již neměla potíže, protože chodila do společné školy a učila se jazyk.¹⁵³ Sartori pokračuje v kritice dále. Neříká, že by byl muslim fundamentalista od začátku, ale jakmile dorazí na západ, je náchylný. Vykořenění mu ponechává jediné útočiště ve víře a mešitě.¹⁵⁴ Islamismus je v Sartoriho popisu mimořádně veřejná a kolektivní víra,¹⁵⁵ tudíž závěrem konstatuje, že než abychom začali tolerovat ty bez tolerantní pověsti, měli bychom islámu ukázat cestu. Ta je jasná: nebránit se žádný aspektům západní civilizace.¹⁵⁶

Sartoriho poznatky tedy na islámu kritizují nejčastěji tíhnutí k fundamentalismu a následnému terorismu, extremismu a islamismu; napadnutí demokratických hodnot; heteronomitu islámského práva a neschopnost přijmout autonomní evropské a zastaralý pohled na svět dar-al-islam a dar-al harb.¹⁵⁷ Je přitom zarážející, že autor pracuje s kategorií islámu nejspíše jen pouze na základě konkrétního geografického výskytu. Pokud např. srovnává Indý a muslimy, opomíjí, že v Indii velká část populace vyznává islám. Sartori však hovoří v kontextu s nimi pouze o národnosti a příslušnost k náboženství přechází.

Sartoriho principální kritika nám však otevírá nový pohled. Podíváme – li se na kritiky multikulturalismu, něteří z nich hovoří o islámu v podobných konotacích jako Sartori, někteří však při tom islám vůbe nezmiňují. Jak je to možné?

¹⁵³ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 98.

Nawaz k tomuto může dodat, že jiné imigrantské komunity zažily více úspěchu v integraci do Británie v návaznosti na statistiky ze školního vzdělávání. Bigotnost tedy podle Nawaze spočívá u veřejnosti hlavně v nízkých očekávaních úspěchu, který se dostavil u jiných minorit. Ti, kteří mají čínské, indické anebo vůbec ne-muslimské pozadí, však uspěli ve vyšším vzdělávání více, než muslimové. Celkově hodnotí Nawaz situaci muslimů jako, tu, která neodpovídá představám ani jejich, ani většiny. V zásadě však souhlasí s body kritiky v Sartoriho pojetí u imigrantů, v článku se však nevyjadřuje o principech islámu obecně.

¹⁵⁴ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 102.

¹⁵⁵ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*, s. 97.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž.

¹⁵⁷ Nawaz a Sartori se shodují v kritice multikulturalismu jako integračního modelu a hovoří o podobných aspektech, v nichž se islám projevuje problematically. Nawaze však nenapadá spojovat neúspěch multikulturalismu s věroučnými podestami islámu.

3. 3. Analýza výroků a možný nástroj nahlížení – Chris Allen

Chris Allen posouvá diskurs o smrti multikulturalismu za jeho běžné hranice, než jsou podle něj klasické debaty o povinnostech dnešním muslimům v Británii. Jeho práce vychází z Runnymede reportu z roku 1997 o islamofobii, přičemž tento report bere za premisu práce, z níž může zkoumat argumenty a ideje, které v budoucnu následovaly. Zpochybňuje někdy tenký vztah multikulturalismu a pojetí toho, co je „britské“, a následně jejich dopad na vnímání muslimů.¹⁵⁸ Runnymede report naznačoval růst islamofobie v jejím explicitním vyjádření, zatímco se diskuse proti muslimům změnila v mnohem implicitnější, zahalující zdánlivě nepropojené problémy.¹⁵⁹ Za těmito méně explicitními debatami následoval přímější přístup ultrapravice, např. Britská národní strana, která s hesly „islám ven z Británie“ a „chceme referendum o budoucnosti islámu ve Velké Británii“ zamlžila diskusi ještě více.¹⁶⁰ Připomeňme jen, že strany jako Alternativa pro Německo nebo Le Penovci hovoří v obdobném stylu.

Z Runnymede Trust reportu vyplývá, že nelibost k islámu není novým fenoménem, způsob jeho artikulace těmi, kteří se sami prohlašují za liberální a tolerantní. V tom samém okamžiku totiž bojují proti islámu a hlásají rovnost všech. Nerovné příležitosti pro muslimy však opomíjí.¹⁶¹ Diskurs proti islámu se skryl za argumenty, které probíraly příhodněji záležitosti spojené se sekularismem, liberalismem a tolerancí. A právě zde si nikdo nevšiml této spojitosti s debatami o konci multikulturalismu. Za příklad si bere autor článek napsaný roku 2002 kancléřem státní pokladny, Sirem Normanem Lamontem. Ten se rozhodl spojovat události „Satanských veršů“ se záležitostmi multikulturalismu. V příspěvku se dostal až k tématice svobody projevu, přitom však popisoval muslimy pohledem nekriticky přijímajícím zažité stereotypy o opozici muslimů k demokratickým ideálům a hodnotám. Nešlo mu o koncept multikulturalismu jako ideálu, ale o určité části komunit v Británii, které šly proti tomuto ideálu, když se neasimilovaly, neměly úctu k zákonu a k britským hodnotám. Byť tedy nehovořil přímo, Lamont atakoval hegemonní muslimskou komunitu, protože si vyvodil, že do ní patří všichni muslimové, ale už se neobtěžoval

¹⁵⁸ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 115.

¹⁵⁹ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 117.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž.

¹⁶¹ Srov. Tamtéž.

konceptem multikulturalismu. Pokud si vzpomeneme na argumentaci Paula Cliteura v ukázkách kritiky multikulturalismu, může jít o velmi podobný příklad toho, že za nepřímým obviňením "anachronických kultur" zůstal viník pouze nevyřčen, nikoli však nemyšlen.

Pro Trevora Phillipse (uvedený dříve) byl za rétorikou, která byla využita k tomu, aby mohla problém prezentovat v termínech multikulturalismu, daleko prostěji skrytý problém muslimů v Británii. Dva měsíce od této prezentace Phillips odpověděl v interview pro Times, že bychom měli multikulturalismus usmrtit, protože pracuje se separací a my již žijeme v jiném světě. Allen předpokládá, že změna v jeho postoji byla způsobena terorismem v Madridu z roku 2004, kdy se v jeho přemýšlení stal problém muslimů integrálním. Proto v jeho výroku o náměsíčnosti Británie byla diskuse vykreslena hlouběji za hranicemi náboženství. V tomto posledním rozpoznání, co je vlastně doopravdy napadeno a zpochybňováno, figurovalo mnoho komentujících. Oponenti multikulturalismu hovořili proti muslimům jako těm, kteří se nedokáží integrovat do většiny a tím zabíjí multikulturalismus. Tento argument však podle Allena přehlíží, že ani integrace, ani asimilace nejsou prerekvizity multikulturalismu. Takové smýšlení vede jen k hegemonickým problémům a řešením. Manifestace hegemony muslimů je skrze náboženství. Islám je použit jako beranidlo: náboženství, které je předurčeno k tomu být unikátně špatné a zpátečnické. Podložení diskuse je v důsledku tak anti-muslimské a islámské, že sic je stěží identifikováno a pojmenováno na veřejné a politické scéně, přesto reflektuje varovný výstřel, který už zaznamenal Runnymede report. Skryto mezi řádky, muslimové a islám jsou v důsledku chápány jako nesporně vinní za problémy současné společnosti.¹⁶² Integrovaný střed debat je destrukce vlastní identity země, kde multikulturalismus působí. V důsledku tak podle kritiků dochází k zředění „britské kultury“. Muslimové napadají „nás“ a „naš“ způsob života. Použití tohoto jazyka v debatách zvýrazňuje kulturní, rasový, etnický a náboženský kus odlišnosti v opozici k naprosto nefixovanému konceptu „Britství“.¹⁶³ Strach o ztrátu národní identity musíme podle Lamonta pojmenovat, proto viní Korán jako kulturní ikonu muslimů a neintegrovatelný prvek do „naší“ kultury.¹⁶⁴

¹⁶² Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 124.

¹⁶³ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 125.

¹⁶⁴ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 124.

Lamontova diskuse, jazyk a myšlenky, které ho vedou k jeho závěrům, tak poukazují na problém vztahující se k mk a jeho funkci v souvislosti s tím, co by se dalo nazvat „nový“ nebo současně „kulturní“ rasismus. Tento fenomén prvně identifikoval Martin Barker po roce 1980. Tento nový rasismus je založen na „rozdílnosti“ v nejčtetnějších formách a staví se proti všemu, co je v opozici k tomu být „normálním“ a „normativním“ Britem. Tato demarkace rozdílnosti může být nalezena v diskusích Lamonta a dalších.¹⁶⁵ Do této demarkace rozdílnosti spadají všichni ti, kteří bojují za Taliban, praktikují nucená manželství, polygamii, pálí knížky a podporují fatwy. Barker také poznamenal, že v procesu nového rasismu je rozdílnost tak přehnaná, že i pouhý závěr o takové rozdílnosti může být vnímán jako něco, co vyzývá „náš způsob života“ a je hrozbou pro to, kdo „my“ jsme a jak „my“ žijeme.¹⁶⁶ Řešení je pak snadno nalezeno v tom, že nastává přesvědčení, že opětovné potvrzení „naší“ identity a vymýcení „odlišnosti“ jsou to, co je zjevně požadováno a nutno.¹⁶⁷ Podle některých mělo být řešení problému multikulturalismu v nalezení „jádra britskosti“. Vážně by to vyřešilo problém multikulturalismu?, ptá se Allen. Jedna odpověď by mohla vést skrz vztah multikulturalismu a nacionalismu, vztahu, který může být občas podivně a nebezpečně spjat. Tento vztah je skoro beze zbytku proporcí: když multikulturalismus uspěje, můžeme dojít k závěru, že nacionalismus a smysl pro koherentní nacionální identitu v určitém směru selhal. Pokud je pak nacionalismus kodifikován ve víře v předky a národní hrdost, mohli by druzí tvrdit, že selhává multikulturalismus.¹⁶⁸

Allen došel k tomu, že pro rozkrytí další části problému je třeba porozumět tomu, co tedy znamená být „britek“, jak se „britství“ ustanovovalo a vyvíjelo. Obdobnou paralelu nalezneme v debatách v Nizozemí i ve Francii.

V oblasti nacionální identity se Allen obrací na Émila Durkheima. Ten tvrdil, že nacionální identita je zakořeněna v ustanovení sociálních fakt.¹⁶⁹ Konkrétněji vysvětleno, tyto fakta byly záležitosti, k nimž v rámci společnosti nebo národa lidé emočně tíhnou. Pro brity to mohl být např. starý dobrý šálek čaje. Takové sociální faktum může být jedním z těch, které vyvolávají nostalgii a pocit bezpečí. Funkce

¹⁶⁵ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 125.

¹⁶⁶ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 126.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁶⁸ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 127.

¹⁶⁹ Srov. Tamtéž.

sociálních fakt je poté taková, že poskytují odpověď na to, co je nějak přirozené, normální a správné; pro to, kdo jsme „my“.¹⁷⁰ Druhý pevný kořen britství je kromě sociálních fakt také pouto k určité historické periodě národa. U Britů je to rozlehlá a mocná monarchie. Velikost tedy zůstává zafixována v tomto konkrétním historickém kontextu. Spojením se zvyky, nostalgii a bezpečím vzniká cesta k porozumění konceptu „nás“. U Britů také mějme na paměti spojení s nadřazeností díky kolonialismu.¹⁷¹ Události spojené s druhou světovou válkou však posunuly nahlížení na to, co je „britské“ dále než k sérii nostalgických momentů v nějaké vzdálené kolektivní paměti. Britskost začala fluktuovat. Sociální fakta o bytí Britem už neodpovídala adekvátně na to, co tuto britskou podstatu tvoří. Vznikla trhlina a musela se zaplnit. Britství samo se pak ocitlo ve stavu krize, kde na otázku, kdo jsme, mohlo být odpověděno jen málo. Odpovědi budou buď kulturně nebo občansky insignifikantní: uvězněné mezi kulturně banálními „fish and chips“, šálky čaje nebo alkoholismem – a občansky nerozlišitelnou demokracií, svobodným projevem, rovností a lidskými právy, tak jako u všech dalších moderních národů.¹⁷² V diskursu ale muslimové a islám vystupují jako ti, kteří přesně proti těmto hodnotám a zvykům brojí a představují výzvu a hrozbu. Údajně ohrožení „britskosti“ je následováno sebeobranou a útočným výrokům proti této hrozbě – tedy islámu v Británii. Důkazy v diskusích opakovaně napovídají, že současné debaty napadají a zpochybňují multikulturalismus jako koncept politického ideálu, podtrhující tyto stejné debaty jako nepřímý útok. Ten neútočí na nic jiného, než na roli a povinnosti muslimů a islámu, kteří nějakým způsobem tvoří budoucnost Velké Británie a její společnosti.¹⁷³

Runnymede report je přes dekádu let starý a první dekáda islamofobie vytvořila traumatickou zkušenost. Stále je však potřeba být na pozoru k procesům a diskusím spojených s anti-islamismem.¹⁷⁴ Proto ti, kteří se zastávají liberalismu a kráčí ve stínech politických invencí jako „progresivního nacionalismu“ a ti, kteří chtějí toleranci, mají v posledku stejné předsudky vůči islámu a jediné, co je maskuje, je jejich rétorika. Allen považuje klima sice za více implicitní, naturalizované a plné změn, ale stále stejně

¹⁷⁰ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 127.

¹⁷¹ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 127-128.

¹⁷² Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 128-129.

¹⁷³ Srov. Tamtéž.

¹⁷⁴ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 130.

nebezpečné.¹⁷⁵ S tímto počtem méně explicitních debat poté přišel daleko přímější přístup, který vyznávali takoví jako Britská národní strana, kteří hlásali kromě jiného hesla „islám ven z Británie a „chceme referendum o budoucnosti islámu ve VB“. Implicitní kritika se začala přehlížet. Runnymede report poukázal na to, že dočasná situace hovořila o zamlžování diskusí. Nemluvílo se již o problému islámu, ale o rasismu, nerovnosti apod.¹⁷⁶ Vzpomeneme-li si na předchozí výroky ohledně kritiky multikulturalismu i z jiného prostředí, explicitní kritika zaznívala v menší míře, mnoho vzorků však s Allenem může být porovnáváno v souladu. Přímější přístup a polarizace společnosti byly opět příkladně zastány také u Německé Alternativy pro Německo a Le Penů. V Runnymede reportu se můžeme dočíst: Organizace a jedinci známí za jejich liberalismus a anti-rasismus vyjadřují předsudky proti islámu a muslimům. Nedůvěra vůči islámu není nový jev v naší společnosti.¹⁷⁷ Co je ale nové je to, jak je artikulována těmi částmi společnosti, které se prohlašují za mantinely sekularismu, liberalismu a tolerance. Ti jsou v předvoji boje proti rasismu a v ten samý okamžik také proti islámu. Hlásají rovnost všech, ale odvrací oči od faktu, že v této společnosti jsou muslimům nabízeny pouze nerovné příležitosti.¹⁷⁸ Toliko podle Allena k debatám o smrti multikulturalismu.

3. 4. Shrnutí myšlenkové linie

Pokud se podíváme na způsoby, kterými byli muslimové popisováni v 80. letech, zjistíme, že se ohnisko zájmu soustředilo více na socioekonomickou lokaci a etnický nebo národní původ imigranta, než na jeho náboženskou příslušnost.¹⁷⁹ Argument dneška je jednoduchý: bariéru mezi inkorporací nových přistěhovalců tvoří náboženství. Máme-li být konkrétnější, pak islám.¹⁸⁰ Pokud jsme sledovali argumentaci Chrise Allena, zjišťujeme, že toto prohlášení je většinově známé, ale přiznané pouze částí autorit. Jak je tedy v důsledku koncipovaný vztah multikulturalismu a islámu a jaké obsahy v sobě skrývá? Odpověď není jednoduchá a není o jednom jmenovateli.

¹⁷⁵ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 130.

¹⁷⁶ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 117.

¹⁷⁷ Srov. CONWAY, Gordon. *Islamophobia: a challenge for us all ; Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia*. London: Runnymede Trust, 1997, s. 15.

¹⁷⁸ Srov. ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism*, s. 117.

¹⁷⁹ KIVISTO, Peter. *(Mis)Reading Muslims and Multiculturalism*. Social Inclusion [online], 2014, 1(2), 126- 135 [cit. 2018-06-27]. URL:

<<http://www.cogitatiopress.com/ojs/index.php/socialinclusion/article/view/116>>.

¹⁸⁰ Srov. Tamtéž.

Pouze hypoteticky by nás linka práce mohla zavést k těmto závěrům: Pokud bychom začli odpočátku, bylo naznačeno, že kategorie kultury, náboženství a etnicity byly ve velké míře produktem koloniálních a romantických představ o exotických krajích. V souvislosti s koloniemi se pak kromě jiného mohlo napříč Evropou implicitně dostat do povědomí, že je západní kultura na vyšší úrovni a o větší hodnotě, než ty, jež cestopisci se zájmem sledovali skrze optiku evropského vidění světa (jak jsme viděli např. v rétorice Paula Cliteura, implicitněji však také u Sartoriho). Evropský svět přece přinesl sekularizaci a univerzální lidská práva (o pravdivosti seukularizace a univerzalitě lze však pochybovat).

Multikulturalismus byl produktem migrace i ideou budoucnosti. Myšlenka pokusu o sžití tak velkého množství lidí z tak odlišných kultur, byla ovšem aplikována na společnost, jejíž základy čerpaly kromě křesťanských kořenů také z konceptů etnika a národa. I když tedy byla primárním cílem multikulturalismu rovnost skupin, stavěl na předpokladech, které z univerzální rovnosti nevychází. Kolonialistické myšlení je nejspíše stále přítomno i s jeho skrytou nadřazeností, jež je produktem abstraktní představy o velikosti toho kterého národa v minulosti.

Koncepce etnik a rigidních soustav kultur vytvořila systém rozřídování jednotlivých pohledů na cizince. Byť se v odborném diskurzu od podobných třídění ustupovalo, nemáme jiný nástroj, než tyto intuitivní kategorizace. Svět po 11. září však ukázal, že toto škatulkování a multikulturalismus nebrali v potaz jiný prvek, který již dávno měl být reflektován - ten náboženský.

Pokud se v náboženských tématech rozcházela muslimská a evropská společnost, multikulturalismus s touto diverzitou neuměl pracovat.¹⁸¹ V multikulturním prostředí nyní byli evropané konfrontováni s tím, že se jejich kategorizace světa, poznamenaná křesťanstvím, radikálně odlišovala od zcela jiné koncepce. Pokud však multikulturalismus skutečně vycházel z kategorií založených na kolonialismu, je možné, že svým prvotním přístupem z 60. let naordinoval v budoucnosti stoupající polarizaci společnosti, v níž eskaluje srovnávání na bázi kategorií "my" x "oni". Islám se od

¹⁸¹ Diverzita je jevem sociální složitosti vykazujícím se ve složitých společnostech. Složitě společnosti jsou přítom právě díky míře své stratifikace a diferenciaci velmi křehké a náchylné ke kolapsu. Viz. TAINTER, Joseph A. *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán, 2009. (celá kniha)

západní kultury liší na tolik, že pro něj multikulturalismus nemá řešení a ani nedisponuje nástroji, které by ho mohly přinést.

U evropského pojmání etnicity nacházíme genetický prvek, krev. U náboženství - tak, jak s ním Evropa pracuje - však figuruje kategorie pravdy. Pokud poté Sartori hovoří o neochotě muslimů akceptovat evropské hodnoty, které předkládáme jako univerzální, a o jediné cestě k soužití spočívající v přijetí všech aspektů evropské civilizace, můžeme si položit otázku: Patří mezi tyto aspekty také naše kategorie neomylnosti Západu?

Jako neukotvený koncept byl multikulturalismus určen kromě jiného jako integrační postup (kde je opět zpochybnitelná spojnice). Integrace muslimů do evropského prostředí proběhla skutečně problematicky. Zda však selhal multikulturalismus lze říci jen s potížemi. Jak jsme viděli u problému definiční otázky, problém nevychází jen z nepřesně zadaného jmenovatele, ale z konceptu našeho smýšlení obecně. Bez poznání tohoto konceptu není možné určit, z čeho přesně problém vyvěrá. Až na excesy typu nucených manželství a polygamie není také možné s jistotou říci, zda právě toto je místo, v němž lze nalézt největší ohnisko náboženského sporu se západní společností. Zda je problémem *šaría* a snaha protlačit ji do evropských právních systémů, nevíme. Zda se jedná o problém náboženství nebo kultury, taktéž není zřejmé. Jediné, co můžeme konstatovat, je, že časté spojování islámu s terorismem a s hrozbou nepomůže společnému konsensu ani v nejmenším.

Co je tedy vysledovatelné, je změna diskurzu o multikulturalismu. Na místo toho, aby se na problém poukázalo objektivně a bez předsudků, se ožehavá tematika vyřešila tím, že se problém schoval za politickou korektnost. Změnou slovníku se nevyřešilo nic, než že se diskuse ještě více zastřely. V současnosti se proto těší stoupajícím preferencím ty strany, které na problém islámu upozorňovaly populisticky a bez korektnosti. Častá tematika obnovování národní identity poté vypovídá o tom, že skutečně něco selhává ve společnosti, která se po válce stala multikulturní. Zda je to multikulturalismus, však opět není jisté.

3. 4. 1. Perspektiva přesahu tématu v maximu i limitu humanitních studií

Na malý okamžik se obraťme od dosavadních postupů a vzhledem k povaze celé práce se podívejme na příklad, na němž se ukazuje limit i přínos humanitních studií obecně. Tato část práce je svou povahou pouze dodatková, je však jediným prostorem k úvaze, v níž si dovolíme být osobní. Bez předchozí vazby se zaměříme na úvod do knihy *Násilí v kultuře* od Františka Burdy, předního českého znalce v oblasti mimetické teorie Reného Girarda. René Girard přišel s kulturní teorií, která se ve zkratce pokouší objasnit vztah (nebo také spoluvinu) náboženství, kultury a násilí. Mechanismy, kterými se Girard zaobírá, regulují podle autora násilí ve společnosti (násilí, které je generované mimetickým - nápodobným- soupeřením) a vysvětlují význam působení evangelií, která tento vztah násilí, kultury a náboženství demaskují a ruší.¹⁸² Ponecháme-li stranou rozbor perzekučních a mimetických mechanismů, z teorie celkově vyplývá, že společnosti jako takové mají nevědomou násilnou stranu, kdy své násilné tendence převádí na tzv. "obětní beránka", tzn. skupinu osob (v menším kolektivu však také pouze jednotlivé osoby), které jsou od majority v jisté míře odlišné, ovšem ne tolik, aby byly brány za skupinu patřící do zcela jiné kategorie.¹⁸³ Tyto skupiny jsou poté označeny za "viníky" problémů společnosti, je na ně kladena odpovědnost za společenskou nestabilitu jsou to "oni", proti "nám". Podle Girardovy teorie jsou persekuovány často právě etnické nebo náboženské skupiny,¹⁸⁴ z historie uveďme např. pogromy na židovské minority.

Naskýtá se nám tak další pohled na problematiku sžití islámu s evropskou společností. Islám by podle této teorie mohl být obětní beránek až příliš diverzifikované společnosti, kde se homogenní identita národa a náboženství rozměšňuje a vzniká napětí kulturního, náboženského či hodnotového charakteru. Burda se ostatně v jeho práci zaměřené na Girarda dotýká tematiky diverzity, která byla v naší práci taktéž nastíněna jako jeden potenciální problém vztahu multikulturalismu a integračního přístupu. Hned v úvodu své knihy píše o emancipaci národů, kulturních tradic a individuální identity v duchu podpory svobody - ať už jde o rovné příležitosti nebo práva lesbiček a gayů. Liberální rámec ovládl normativní prostor politiky, ekonomie, náboženství i etiky. Člověk ještě nikdy neměl tolik prostoru k rozvoji vlastní kreativity, k realizování

¹⁸² Srov. KIRWAN, Michael. *René Girard: uvedení do díla*. Brno: CKD, 2008, s. 8-9.

¹⁸³ Srov. GIRARD, René. *Obětní beránek*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 50-51.

¹⁸⁴ Srov. GIRARD, René. *Obětní beránek*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 24.

osobních tužeb, přání a snů.¹⁸⁵ "Přesto se ukazuje, že nám určité dimenze svobody stále unikají, že nám mechanický princip tolerance a relativity neposkytuje dostatečné zázemí pro skutečné soužití svobodných jedinců. Odlišnost stále obtěžuje, jen se mění její podoby. Alterita neustále probouzí mechanismy intolerance, agrese, násilí, konfliktu a perzekuce. Tendence k ovládnání, k sebeprosazování, konkurenční rivalita, ghettoizace prostoru "naši" a vymezení se vůči prostoru "oni" se zdá mít mnohem hlubší kořeny než pouze naukové, teoretické, ideové a doktrinálně-observativní."¹⁸⁶ Islám lze z tohoto úhlu pohledu spatřovat jako alterní, tedy obtěžující faktor, který vyvolává konfliktní rétoriku i situace.

Po boku předhozích autorů může Girardova teorie sloužit jako doplňková nebo primární ve vztahu ke kultuře. Co je však zajímavější, je její provázanost s obsahem práce celkově. Témata, která se v práci nuceně objevují, zasahují prostřednictvím náboženského problému do velmi přesahných sfér spojujících humanitní oblast celkově. Téma svobody a podstaty kultur (pod něž se mohou skrýt nejrůznější identity, jak bylo řečeno dříve, včetně té náboženské), diverzity a možného zacházení s ní; kategorizace světa, jež vůbec umožňuje naší společnosti v tomto smyslu přemýšlet aj. - to jsou témata propojující humanitní obory napříč v jejich obecném smyslu.

Člověk sleduje svět kolem sebe, vnímá jeho faktické skutečnosti a snaží se jim porozumět tak, že je vědomě či nevědomě uspořádává. Vždy ale používá nějaký teoretický klíč, naše vypovídání o skutečnosti je tak vlastně vždy určitou interpretací faktů ve světle té které teorie. Popis skutečnosti bez ní je takřka nemožný a nemáme nejspíš jiný nástroj pro uchopení reality.¹⁸⁷ Girardova teorie stejně jako teze Allena, Roovera nebo Balagangadhary vychází z jistých předpokladů a vysvětluje fakta na základě těchto teoretických klíčů. Jejich obsah a penzum klíčů, kritické myšlení a základ ve filozofii, s nímž humanitní studia operují, tvoří rozsáhlý rámec a skýtají nepřeborně způsobů a kombinací, jakými lze ke skutečnosti přistupovat. To je přínos humanitních studií. Užší vymezení religionistiky spadá do teoretických oborů tohoto typu. Nemůžeme však přejít jistou skutečnost, že přínos humanitních studií tvoří zároveň při soudobém vedení humanitních oborů samostatně také jejich největší limit.

¹⁸⁵ Srov. BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 7.

¹⁸⁶ BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 7.

¹⁸⁷ Srov. BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 8.

Paralelně s multikulturalismem, který jako teorie neměl žádný nástroj pro zacházení s diverzitou, můžeme poté přenést tento obraz na celá humanitní studia. Integrační politiky jednotlivých států byly co do konce ovlivněny konkrétními státníky, jejichž znalost multikulturních teorií byla v posledku nepodmíněná, což jako autor této práce tvrdím hypoteticky, ale považuji za nutné vzhledem k mému svědomí tuto úvahu dokončit. Multikulturalismus jako teorie povstal ze sociální skutečnosti. V reakci na ní se však již multikulturální teorie do praxe nepromítají téměř nijak. Souběžně se také humanitní studia zaměřují na sběr často velmi cenných teorií a informací, které však do praxe nemohou proniknout přes minimum způsobů uplatnění toho, jež jimi disponuje. Masová média jsou např. plná drobných či větších nepravd a stereotypů ohledně islámu, hinduismu, fundamentalismu apod. Propojení žurnalistiky a religionistiky je však slabé nebo žádné. Hodinová diskuse s odbornými kapacitami v diskuzním pořadu mimo hlavní vysílací čas může těžko přebít ignoranci další stovky relací, které do veřejného prostoru chrlí zmatečná škatulkování skutečnosti založená na nahodilém přehledu toho kterého člověka. Je pravděpodobné, že pouze úzké kruhy vědí o prof. Balagangadharovi nebo o Girardovi. A pravděpodobně pouze minimum těch, kteří o nich vědí, napadne přemýšlet o tom, jak jejich bádání předat v praxi do politiky, pedagogických, osvětových nebo jiných organizací apod. Pokládám proto za podstatné poukázat na tuto doměnkou, která má však pro mě ráz velmi pravděpodobné skutečnosti. Humanitní studia stojí před výzvou obhájit skutečnost jejich existence a najít novou platformu, na níž by bylo možné vystavět veřejné uznání jejich potřebnosti ve vztahu k praktickým stránkám společenského i osobního života. Bez skutečných nástrojů však zůstanou dále trnem v oku těm, kteří v technickém světě nacházejí uplatnění výrazně pružněji. Ti, kteří význam humanitních věd nepřipouštějí, se jim přitom vysmívají stejně jako ti, kteří si tuto skutečnost již připustili a vidí, že humanitním studiím nechybí hlava, nýbrž ruce.

ZÁVĚR

V této práci byl hlavní předmět zájmu vztah multikulturalismu a islámu a diskurz, jenž se o těchto dvou fenoménech vedl. Zajímala nás jednak vazba konkrétně na islám, ale také k náboženství obecně. Za cíl práce jsme si kladli analýzu tohoto vztahu, to jak je koncipován a jak se v diskurzu projevuje a na čem je vystaven. Z uvedených zdrojů vyplývá, že multikulturalismus a islám se uvádí často vedle sebe, aniž by byla přímá vazba konkrétněji určena. Na příkladu australského nacionálního serveru jsme na začátku práce viděli, že je na multikulturalismus nahlíženo jako na viníka, který dopustil příchod muslimů na Západ. Rétorika se pohybovala kolem náboženství, ale jak jsme viděli, není to primární zdroj, s nímž multikulturalismus v minulosti zacházel. Bylo proto třeba dozvědět se více o tom, co je samotný multikulturalismus.

Při zkoumání popisů a definic multikulturalismu jsme narazili na nekonzistenci příbuzných výroků. Využili jsme definičního příměru popisovaného profesorem S. N. Balagangadharou a poukázali tak na pravděpodobnou možnost přistupovat podobně také k dalším fenoménům. Jelikož nám definice neodpověděly na to, co multikulturalismus je, přešli jsme k analýze původu slova, kde jsme narazili na jisté znepokojivé myšlenky. Multikulturalismus je problematický již od základu slova samého, protože zasahuje do abstraktních forem myšlení, kde je člověk bez dostatečných znalostí veden intuicemi. Kategorie, z nichž se zdá, že multikulturalismus ve své podstatě vychází, přitom možná čerpají z výkladu světa, jenž sám odporuje multikulturálním cílům. Etnikum a náboženství jsou samy o sobě oblasti, které byly v minulosti ohnisky etnocentrického myšlení.¹⁸⁸ Tímto se nám narýsovala určitá, leč nejasná představa o tom, že se může jednat o potenciální prvek kolize s islámem. Obsáhlost této zásadní otázky a složitost její argumentace nám však nedovolily ji v práci příliš rozvést. Místo toho jsme se od nepřehledné problematiky definic, která nedokázala nastínit důvod ke změnám ve veřejném diskurzu o fenoménu islámu a multikulturalismu, přesunuli do oblasti jeho historického uplatňování na evropské půdě.

¹⁸⁸ Pokud by koncept multikulturalismu intuitivně vycházel ze způsobu těchto kategorizací, bylo by možné ho přiovnat ke tvrzení Balagangadhary, tedy že interpretace mezikulturálních rozdílů probíhá v rámci našich domácích předpokladů. A tedy že nejen náboženství brané jako univerzální jev je produktem kategorizace západního světa. Paradoxní situace by tedy mohla nastat v případech, kdy by jisté polohy multikulturalismu – vycházející z evropocentrického pohledu na svět, narážely na principy liberální demokracie – produkt sekularizace, a současně by byly protilehlé k nacionalismu – ideje vycházející ze stejné romantické představy.

Následující oddíl práce byl tedy tvořen sledováním historické linky profilace multikulturalismu v živém politicko-sociálním prostředí. Tímto způsobem jsme se dostali k islámu jako spornému bodu multikulturalismu, který měl několik poloh. Jednak se začaly objevovat problémy s přistěhovanci z postkoloniálních zemí, z nichž byla nejhorším ekonomicko-sociálním podmínkám vystavena především muslimská komunita. Poválečná migrace z bývalých kolonií a nezápadních zemí se projevila v dalších generacích jako potenciálně konfliktní nebo špatně integrovaná, separovaná většinou na periferiích měst se špatnou znalostí jazyka a pracovní neuplatnitelností. Diskurz v této době však byl artikulován více podle etnicity než s adresováním náboženského vyznání. Již v počátcích multikulturalismu se však našly hlasy, které se stavěly na odpor volné migraci a tušily její negativní dopady. S příchodem 11. září a pokračujícím výskytem teroristických, extremistických a především islamistických útoků se však našel konkrétní adresát, jemuž byla udělena vina za neuspokojivou situaci v Evropě. Byl jí islám, nebo to alespoň hlásaly povstávající pravicové strany. Jiné politické agendy mluvily o odklonu od multikulturalismu, větší potřebě občanské integrace, znovunalezení národní identity a nakonec o pádu, selhání nebo smrti multikulturalismu. V reálu tak o pádu multikulturalismu a problematice integraci hovořily i ty autority, jejichž země se k multikulturalismu jako integrační strategii nepřihlásily. A nikomu to nepřišlo zvláštní.

Jak jsme viděli v kapitole o polemickém přístupu k běžné kritice multikulturalismu, spojování integrační strategie s multikulturalismem přitom nemusí být nutným předpokladem multikulturalismu. Rovný přístup a otevřené podmínky rozvoje komunit se nemusí vylučovat s občanskou a ne komunitní integrací.

Kritikové multikulturalismu hovořili o kolektivních identitách, jež se posilovaly na úkor společenské jednoty. Hovořilo se o tom, že efekt multikulturalismu byl v politické sféře opačný tomu kýženému, jeho morální relativismus a roztřídění společnosti podle nahodilých kategorií byly chybné a zastaralost jeho konceptu (neodpovídající 60. a 70. letům) spolu s rozmělněním domácích hodnot nepřinesly žádné pozitivní výsledky. Kdo ale rozmělnuje národní identity, neintegrovat se, je hrozbou ekonomiky a vykazuje chování, které svým morálním relativismem multikulturalismus neodhalil jako nepřipustné?

Součástí některých z těchto debat byla také kritika islámu, ne však ve všech případech. Díky Chrisovi Allenovi jsme však v další části práce ukázali, že je dost možné, že se za kritikou multikulturalismu skrývá podobná kritika islámu, kterou používají jeho otevření kritikové. Allen tedy poukázal na možnost, že jde pouze o otázku rétoriky. Viník zůstává stejný. Vysvětluje tak, proč např. Giovanni Sartori vidí multikulturalismus jako uměle vykonstruovanou ideologii vedoucí k rozdrobenosti a následovně vyměřuje ve své knize celou kapitolu islámu. Nejživnější půdou pro zamlžování informací je však - ne nečekaně - politická sféra. Z analýzy výroků státníků vyplývá, že mnoho z rétoriky cílené na slabiny multikulturalismu, tvořila implicitní obvinění islámu. Je však otázka, na kolik si politici tento fakt uvědomují. Ještě horší by teoreticky mohlo být, kdyby ti, kteří prosazují toleranci, měli stejné předsudky vůči islámu, ovšem jejich rétorika by nebyla pouhou maskou, ale sžitým přesvědčením. (nebo něčím jako totální nereflexí apod.)

Multikulturalismus byl tedy z diskuzí vypuštěn, islám je dále z pozice xenofobů vnímán jako nediferencovaný piedestal extremismu, rétorika v politice zůstává kromě extrémní pravice maskovaná za korektní vyjádření. Situace muslimů je nejspíše stále nedostatečně řešena právně. Vyznavači islámu navíc přišli z kulturního prostředí, na nějž jsme v rámci multikulturalismu jako postoje nebyli připravení. Pokud Akermark mluvila o tom, že diverzní společnosti nejsou schopné přinést politiku akceptovatelnou všemi, můžeme její výrok ještě rozšířit. Evropa, potažmo celá západní civilizace, není schopná zacházet s diverzitou. Pokud se objeví příliš diverzní prvek, který již nejsme schopni vyložit na základě našich kategorií, stává se problémem. Takové problémy jsou ukazovány právě na diskusích, na jejich fluidnosti a vedou společnost k psychologickému rozštěpu, kdy jsme schopni ve stejnou chvíli multikulturalismus přijímat i odmítat podle toho, co je jeho obsahem.

Tímto jsme tedy shrnuli, jakým způsobem můžeme nahlížet vztah islámu a multikulturalismu. Nastínili jsme, jak je vztah koncipován, na co je vázán, a popsali jsme změny diskurzu, kterými debaty prošly. Naše bádání vešlo k odhalení dílčího cílu, totiž že fenomén multikulturalismu vychází z problematických eurocentrických kategorií, které na islám promítáme a činíme ho tak sami sobě neporozumitelným. Navíc, z práce vyplývá, že máme sklony při složitých problematikách tíhnout k abstraktním kategoriím, pod něž se skryje mnohé. Islám nevyjímaje.

V práci jsme si přitom položili tři základní hypotézy.

První pracovala s tezí profesora Balagangadhary. Tvořil ji předpoklad, že při snaze o uchopení multikulturalismu jako toho, čím fenomén skutečně je, nejsou jeho definice tím hlavním, co by k nalezení podstaty multikulturalismu vedlo. Tuto hypotézu můžeme verifikovat. Definiční problém neodpovídá na problematiku smýšlení, jež tyto definice vytváří. Multikulturalismus coby postoj, který se projevuje v nejrůznějších rovinách, obsahuje stejné intuitivní závěry řečníka, jaké se vyskytují při evropských diskusích o pojmu náboženství. Struktura postkoloniálního myšlení je neustále vázána k naší historii a přenáší naše kategorie na svět okolo. Pokud vycházíme z předpokladu, že nám správná kategorizace multikulturalismu přinese přesné postupy pro dosažení cíle sžití menšin s většinou, pak nemusíme mít pravdu. Jde o problém referenční. Dokud nebude mít multikulturalismus jasně vymezené, k čemu se vztahuje, nebude mít funkční nástroje pro to, aby cílů dosáhl. Když není jednoznačně daná otázka, není jednoznačně daná odpověď. Jak jsme viděli v historické části práce, multikulturalismus byl viněn ze selhání v situaci, kdy se pohled zaměřil na náboženství. Správná odpověď tedy zřejmě není definičního charakteru.

Druhá hypotéza nesla tvrzení, že multikulturalismus je fluidní pojem již od základu slova. Díky tomu jsou v něm obsažené kategorie, které komplikují rovný přístup jak k islámu, tak k dalším kulturním a náboženským celkům.

Tento předpoklad lze potvrdit pouze z části. Fluidnost pojmu je evidentní. Jedná se o teorii, ideál, postoj, politický program, sociologickou skutečnost atd. Zahrnuje etnické, náboženské a kulturní menšiny bez širších specifik, stejně jako může obsahovat také lesbičky a genderové skupiny. Druhá část hypotézy je však komplikovaná. Pokud multikulturalismus operuje s kategoriemi vzešlými z éry kolonialismu, zcela jistě by to byla překážka v porozumění multikulturalismu. Tento vztah jsme však pouze naznačili a nebyl prostor jej dokázat jako potvrzený fakt. Etnocentrismus ve společnosti s určitou pravděpodobností přetrvává, ale vazba je v práci příliš křehce koncipovaná na to, aby se dala hypotéza potvrdit. Proto můžeme pouze naznačit potřebu dalšího zkoumání.

Něco jiného je však řečeno ve třetí hypotéze, s níž jsme pracovali. Ta předpokládala, že za selhání multikulturalismu je explicitně viněn islám, čímž je jejich vztah posunutý do popředí politických debat a veřejných diskusí. Verifikace je možná jen v určitých částech diskurzu a opět záleží na těch, kteří se k multikulturalismu

vyjadřují. Explicitní vina islámu je dominantou krajních pravicových stran, jak jsme viděli u Le Penovců nebo Alternativy pro Německo. Jak však ukázal Chris Allen, Runymmede report přinesl výsledky naopak o implicitnosti obviňování, kdy je za současnou sociální nestabilitu místo islámu dosazovaný multikulturalismus. Takto postavený vztah pak nemůže být přirozeně posunut do politických debat a diskusí. Jakmile by se odkryli prohození viníkové, debaty se budou ubírat jiným směrem. Většina z hypotézy je tedy falsifikovatelná, až na veřejné diskuse - zde je možné na různých stránkách na internetu a sociálních sítích vidět nespočet lidí, kteří se s hesly o negativním dopadu islámu na Evropu ztotožňují. Zkušenosti s výroky o islámu zažité z minulosti však necháváme na čtenáři.

Tímto jsme verifikovali a falsifikovali hypotézy. Ty byly doprovázeny čtyřmi výzkumnými otázkami, na něž se pokusíme odpovědět:

1. Posunul se nějak diskurs o islámu a multikulturalismu od cca 90. let, kdy se začaly vyskytovat první problémy? Co se stalo, když se diskurs obrátil z multikulturalistického ideálu k jeho kritice? Jak se v návaznosti na historii multikulturalismu v Evropě dozvíme, že nejde o nahodilé jevy?

Svým způsobem jsme již odpověděli v předchozích částech práce, přesto však odpověď ještě jednou shrneme. Ano, diskurs se změnil zásadním způsobem. Z otázek po správném způsobu integrace se diskuse přesunuly na to, co je jádrem toho kterého národa a zda není takový národ ohrožen přisunem cizinců, kteří národní identitu rozměňují. Za dohady o tom, co přesně je specifikem té které evropské kultury se poté hrozba islámu korektně zabalila do proslovů o tom, že selhává multikulturalismus. Příčinou změny tedy byl historický vývoj, který se po 11. září obrátil k obavám z hrozby, na níž se však kvůli překérní situaci, jíž byli v souvislosti s diverzitou Evropané vystaveni, nebáli ukázat prstem pouze populističtí činitelé.

2. Jakou roli hraje islám v multikulturních zemích a za jakých okolností se o něm začalo mluvit?

Islám je výzvou pro hlubší reflexi našich vlastních kořenů a hodnot. Svým právním aparátem může budit pocit rivalismu, z něhož poté mohou vznikat xenofobní obrazy budoucnosti. Evropa si tuto situaci začala uvědomovat při selhávání integračních mechanismů, za něž začala vinit multikulturalismus.

3. Lze islám považovat za příčinu pádu multikulturalismu, jak tomu napovídají výroky některých předních osobností evropské politické scény. Je zde opravdu tato přímá spojitost? Doplnkově jsme řešili také to, proč je v očích kritiků multikulturalismu islám viděn jako hrozba.

Na první část odpovíme: ano, lze. Ale pouze s určitým kontextem. Pokud budeme s multikulturalismem zacházet jako s pojmem, jehož hlavní význam tkvěl v praktických opatřeních pro soužití menšin s většinou, pak se multikulturalismus zhroutil vlastní příčinou. Otevřená náruč vzdělávání v jazyku menšin a volný způsob integrace vedl k separaci menšin a špatným ekonomickým podmínkám u dětí přistěhovalců. Ani to však nelze tvrdit s jistotou, protože nejde tolik o politický program jako spíš o důsledek přistěhovalecké politiky, kterou praktikovaly všechny státy - s multikulturalismem i bez něj. Pokud bychom však vycházeli z výsledků našeho bádání, musíme konstatovat, že na problematickém sžití muslimů s většinovou společností se ukázala neaktuálnost multikulturalismu jako konceptu, který v obecné rovině zacházel s menšinami v rámci konceptu etnicity a nejasné kategorizace. Etnická rovina kulturních neshod může být považována za podružnou k současné situaci, kdy je za nejvýraznější příčinu sporů považována rovina náboženská. V takovém případě by zde mohla být přímá spojitost mezi islámem jako fenoménem, který v současnosti nejvýrazněji vykresluje hranice neaktuálnosti konceptu multikulturalismu.

Na otázku po důvodech, které vedou k optice islámu jako hrozby, nemůžeme odpovědět zcela vyčerpávajícím způsobem. Můžeme však shrnout některé základní paušalizace, které se při kritice islámu vyskytovaly. Islám je viněn z nekompatibility s evropským demokratickým systémem, ze strnulosti jeho morálních zásad, nerovného zacházení s ženami, totalizujícího charakteru šariji a neoddělené náboženské sféry od světské, z militantního ducha jeho učení a násilných skutků ve jménu dobytí evropského světa. Tento výčet je často ještě obohacen o strach z terorismu, extremismu a fanatismu, který je zčásti přímo spojován s islámem, nikoli s negativním profilem jednotlivých organizací nebo jedinců. Byť se tato otázka netýkala přímo cíle práce, pomohla nám dokreslit místy velmi zcestnou atmosféru, s níž se musí všeobecně vypořádávat snahy o seriózní diskuse.

4. Je dáván islám do souvislosti s multikulturalismem v přímé spojitosti? Pokud ano, jaký význam v tomto vztahu nese multikulturalismus? Jak již bylo řečeno, islám je

viněn pro svoji nízkou adaptabilitu a tíhnutí k vyhroceným polohám. Též byl považován za překážku v integraci jeho vyznavačů a za důvod selhání multikulturalismu. Jak jsme ukázali, provázanost integrace s širokým programem není absolutní, proto se od tohoto úzu již upouští. Pokud se však stále spojují tyto dvě kategorie, v evropských kruzích je tomu tak více méně v oblasti multikulturalismu jako společenského faktu. Má se za to, že je zde problém se sžitím všeobecně.

5. Jak multikulturalismus obecně zachází s islámem?

V praktické sféře je odpověď jednoduchá - nijak. Multikulturalismus není nijak ukotvený. Nemá aparát na řešení problémů, pokud jde o ideologii – ať už si ho stát oblíbil, nebo ne. Zákazy nucených manželství jsou konkrétními zákazy. Zákaz zakrývání obličeje se ve Francii nevztahoval pouze na islám. Pokud se v právu vymezí prostor pro určitá omezení, nemluví se zpravidla pouze o islámu (nejspíše z antidiskriminačních důvodů). Proto se zakazuje ve smyslu "nošení náboženských symbolů". Coby integrační strategie poté poskytoval přístup založený na rovné etnicitě, jež se ukázal jako zastaralý a byla potřeba ho vstříc novým výzvám společnosti přehodnotit.

Multikulturalismus jako koncept však, jak jsme již opakovali, nemá vhodný aparát na to, aby s něčím zacházel. Aparát náleží tomu kterému státu. Podobné problémy se vyskytly u států s i bez multikulturalismu jako politického programu.

Tímto jsme odpověděli na výzkumné otázky. Obecně z práce vyplývá, že hranice, kam zasahují témata islámu a multikulturalismu, jsou široké a často se témata prolínají. Orientace ve světě, kde předpokládáme vyspělý způsob při nakládání s diverzitou, se však ztrácí ve chvíli, kdy si uvědomíme, že tomu tak možná díky našemu pohledu na svět ve skutečnosti vůbec není.

LITERATURA:

- ÅKERMARK, Sia Spiliopoulou. *Multiculturalism in Crisis*. In: *Understanding multiculturalism*. Hyderabad, India: Icfai University Press, 2008, 203 s. ISBN: 978-81-314-1419-4.
- ALLEN, Chris. *The Death of Multiculturalism: Blaming and Shaming British Muslims* In: *Understanding Multiculturalism*. Punjagutta: The Icfai University Press, 2008, 203 s. ISBN: 978-81-314-1419-4.
- ÅLUND, Aleksandra. *Ethnicity, multiculturalism and the problem of culture*. European Societies [online], 1999, 1(1), 105-116 [cit. 2018-06-26]. ISSN 1461-6696. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616696.1999.10749927>>.
- BALAGANGADHARA, S. N. *"The Heathen in His Blindness..." Asia, the West and the Dynamic of Religion*. Leiden: E. J. Brill, 1994, 563 s. ISBN: 978-9350980088.
- BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Od multikulturalismu k občanské integraci: Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 1/2005. s. 49–66. ISSN 1214-813X.
- BARŠA, Pavel. *Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003, 151 s. Monografie. ISBN 80-210-3114-X.
- BARŠA, Pavel. *Orientálcova vzpoura: (a další texty z let 2003-2011)*. Praha: Dokořán, 2011, 328 s. ISBN 978-80-7363-374-5.
- BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 347 s. ISBN: 80-85959-47-X.
- BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, 308 s. ISBN 80-210-3875-6.
- BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 4. Praha: Triton, 2003, 487 s. ISBN 80-7254-321-0.
- BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013, 126 s. ISBN 978-80-87853-01-6.

- ENTZINGER, Han. *Changing the Rules While the Game Is On: From Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands* In: BODEMANN, Y. Michal a Gökçe YURDAKUL, ed. *Migration, Citizenship, Ethnos* [online]. New York: Palgrave Macmillan US, 2006, s. 121-144 [cit. 2018-06-27]. ISBN 978-1-349-53265-0. URL: <http://link.springer.com/10.1057/9781403984678_7>.
- GIRARD, René. *Obětní beránek*. Praha: Lidové noviny, 1997, 251 s. Mythologie. ISBN 80-7106-255-3.
- HANSEN, Randall. *Citizenship and immigration in Post-War Britain the institutional origins of a multicultural nation*. Oxford: Oxford University Press, 2000., 316 s. ISBN: 9780199240548.
- HARRISON, Victoria S. *The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world*. International Journal for Philosophy of Religion [online], 2006, **59**(3), 133-152 [cit. 2018-06-26]. ISSN 0020-7047. URL: <<http://link.springer.com/10.1007/s11153-006-6961-z>>.
- HIRT, Tomáš. *Multikulturalismus: uzavřená kapitola, nebo aktuální politická vize* In: ŠUBRT, Jiří a kol. *Soudobá sociologie III.(Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 302. ISBN: 978-80-246-1486-1
- JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 279 s. ISBN: 80-86898-22-9.
- KIRWAN, Michael. *René Girard: uvedení do díla*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 155 s. Cogitatio religionis. ISBN 978-80-7325-142-0.
- KIVISTO, Peter. (Mis)Reading Muslims and Multiculturalism. *Social Inclusion* [online], 2014, **1**(2), 126- 135 [cit. 2018-06-27]. ISSN 2183-2803. URL: <<http://www.cogitatiopress.com/ojs/index.php/socialinclusion/article/view/116>>.
- KORTEWEG, Anna C. a Triadafilos TRIADAFILOPOULOS. Is multiculturalism dead? Groups, governments and the 'real work of integration'. *Ethnic and Racial Studies* [online], 2014, **38**(5), 663-680 [cit. 2018-06-27]. ISSN 0141-9870. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.2014.907925>>.
- LÁNSKÝ, Ondřej: *Postkolonialismus a dekolonizace: základní vymezení a inspirace pro sociální vědy*. Sociální studia. 2014, roč. 7., č. 1, s. 41-60. ISSN: 1803-6104.

- MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.
- *Malý etnologický slovník*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011, 115 s. ISBN 978-80-87261-70-5
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 267 s. Studijní texty. ISBN 80-85850-53-2.
- PETERS, Michael A. a Tina BESLEY. Islam and the End of European Multiculturalism? From Multiculturalism to Civic Integration. *Policy Futures in Education*. Univerzity of Waikato 2014, 12(1), s. 1-15. ISSN: 1478-2103.
- ROOVER, Jakob de. *Secular Law and the Realm of False Religion*. In: SULLIVAN, Winnifred Fallers, Robert A. YELLE a Mateo TAUSSIG-RUBBO. *After secular law*. Stanford, California: Stanford University Press, 2011, 381 s. ISBN 9780804775366.
- SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011, 146 s. ISBN 978-80-7363-380-6.
- TAINTER, Joseph A. *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán, 2009, 319 s. ISBN 978-80-7363-248-9.
- TAYLOR, Charles, *Multikulturalismus: Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofia, 2002, 192 s. ISBN 80-7007-161-3.
- VOSSSEN, Koen. Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society* [online], 2010, **11**(1), 22-38 [cit. 2018-06-27]. ISSN 1570-5854. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850903553521>>.
- VERTOVEC, Steven. *Towards post-multiculturalism? Changing communities, conditions and contexts of diversity*. *International Social Science Journal* [online], 2010, **61**(199), 83-95 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-2451.2010.01749.x>>.

Internetové zdroje:

- *Alternativa pro Německo (AfD)*. Idnes.cz [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://wiki.idnes.cz/alternativa-pro-nemecko-afd-dfh-/temata.aspx?klic=533023>>.
- *Alternativa pro Německo se stala nejsilnější stranou v Sasku*. E15.cz [online], 25. 9. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.e15.cz/volby/alternativa-pro-nemecko-se-stala-nejsilnejsi-stranou-v-sasku-1337812>>.
- *As it happened: Charlie Hebdo attack*. BBC News [online], 7. 1. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.bbc.com/news/live/world-europe-30710777>>.
- BARŠOVÁ, Andrea. *Francie chce změnit přistěhovaleckou politiku* [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/francie-chce-zmenit-pristehovaleckou-politiku-francouzsky-parlament-schvalil-novou-imigracni-strategii-nicolase-sarkozyho>>.
- *British attitudes harden towards immigrants*. The Guardian [online], 17. 6. 2014 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.theguardian.com/uk-news/2014/jun/17/immigration-british-attitudes-harden-benefits>>.
- *Budování multikulturní společnosti selhalo, uznala kancléřka Merkelová*. Idnes.cz [online], 17. 10. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <https://zpravy.idnes.cz/budovani-multikulturni-spolecnosti-selhalo-uznala-kanclerka-merkelova-1ox-/zahranicni.aspx?c=A101017_210737_zahranicni_mad>.
- BAWER, Bruce. *Paul Scheffer and the Doomsday Prophets*. HRS [online], 22. 12. 2009 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.rights.no/2009/12/paul-scheffer-and-the-doomsday-prophets/>>.
- CAMPBELL, Chris. *'Let's not pretend!' LBC host says Muslim communities are NOT integrating in Britain*. EXPRESS [online], 27. 2. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.express.co.uk/news/uk/772544/Muslims-Britain-integrating-LBC-Maajid-Nawaz>>.
- *Causa Breivik. Před 5 lety postřílel norský masový vrah 77 mladých lidí*. Reflex [online], 22. 7. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/72901/causa-breivik-pred-5-lety-postrilel-norsky-masovy-vrah-77-mladych-lidi.html>>.
- *CONCIT* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://concit.org/welcom/>>.

- Multiculturalism. *Encyclopaedia Britannica* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>>.
- *Defining "Multiculturalism"*. IFLA [online], 23. 12. 2016 [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.ifla.org/publications/defining-multiculturalism>>.
- DONALD, Adam. *Immigration points-based systems compared*. BBC News [online], 1. 6. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-29594642>>.
- *Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007*. Legislation.gov.uk [online], 2007 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/contents>>.
- *Forced Marriages in Germany More Prevalent than Thought*. Spiegel Online [online], 9. 11. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.spiegel.de/international/germany/new-abuse-figures-forced-marriages-in-germany-more-prevalent-than-thought-a-796760.html>>.
- *Immigrants struggling to integrate in France*. The Local [online], 9. 1. 2016 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.thelocal.fr/20160109/immigrants-struggling-to-integrate-in-france>>.
- JANYŠKA, Petr. *Nemáte nás rádi, bude vás to bolet*. Dějiny a současnost [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/3/nemate-nas-radi-bude-vas-to-bolet/>>.
- JOHNSON, Toni. *Europe: Integrating Islam* [online], Council on Foreign Relations. 25. 7. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.cfr.org/backgrounders/europe-integrating-islam>>.
- KIVISTO, Peter. *(Mis)Reading Muslims and Multiculturalism*. Social Inclusion [online], 2014, 1(2), 126- 135 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.cogitatiopress.com/ojs/index.php/socialinclusion/article/view/116>>.
- *Kultura*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.artsexikon.cz//index.php?title=Kultura>>.
- *Le Pen byl vyloučen z Národní fronty*. EuroZprávy.cz [online], 20. 8. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://zahranicni.eurozpravy.cz/eu/129210-le-pen-byl-vyloucen-z-narodni-fronty/>>.

- LOUNEK, Vítězslav a Tomáš KOBES. Multikulturalismus vs. Melting pot. *Encyklopedie Migrace* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://encyklopedie.org/multikulturalismus-vs-melting-pot>>.
- MALIK, Kenan. *Multiculturalism undermines diversity*. The Guardian [online], 17. 3. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/mar/17/multiculturalism-diversity-political-policy>>.
- MENNENS, Ger. *Multiculturalism and Dutch political culture*. OpenDemocracy [online], 22. 8. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.opendemocracy.net/germennens/multiculturalism-and-dutch-political-culture>>.
- *Multikulturalismus*. Arts Lexikon [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Multikulturalismus>>.
- *Multiculturalism*. Cambridge Dictionary [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/multiculturalism>>.
- *Multiculturalism*. Dictionary.com [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.dictionary.com/browse/multiculturalism>>.
- *Multiculturalism in the Netherlands*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism_in_the_Netherlands>.
- *Multiculturalist Elements in Integration Policies: a quantitative analysis*. Mipex [online], [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.mipex.eu/multiculturalist-elements-integration-policies-quantitative-analysis>>.
- *Multikulturalismus naprosto selhal, prohlásila Merkelová*. Hospodářské Noviny [online], 18. 10. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://zahranicni.ihned.cz/c1-47229300-merkelova-integrace-cizincu-selhala>>.
- *Na dánský list chtěli zaútočit teroristé, zřejmě kvůli karikaturám Mohameda*. Idnes.cz [online], 29. 12. 2010 [cit. 2018-06-27]. URL: <https://zpravy.idnes.cz/na-dansky-list-chteli-zautocit-teroriste-zrejme-kvuli-karikaturam-mohameda-17u-zahranicni.aspx?c=A101229_145529_zahranicni_vel>.
- NĚMEC, Václav. Úvod do poválečného období. *Dějepis.com* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-povalecneho-obdobi/>>.

- *Nepokoje ve Francii 2005*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Nepokoje_ve_Francii_2005>.
- *Nicolas Sarkozy declares multiculturalism had failed*. The Telegraph [online], 11. 2. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/8317497/Nicolas-Sarkozy-declares-multiculturalism-had-failed.html>>.
- *Paul Scheffer*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-27]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Scheffer>.
- PAVELKOVÁ, Zuzana. *Různé tváře a aspekty multikulturalismu. Úvod k vybraným aktuálním studiím*. Migraceonline.cz [online], 14. 4. 2015 [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/ruzne-tvare-a-aspekty-multikulturalismu-uvod-k-vybranim-aktualnim-studiiim>>.
- RADAČIČOVÁ, Simone. *Místní volby ve Francii ovládne Le Penová s Národní frontou*. Aktuálně.cz [online], 20. 8. 2015 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/mistni-volby-ve-francii-ovladne-le-penova-s-narodni-frontou/r~cf13848ecee111e496f2002590604f2e/>>.
- Rivers of Blood speech. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online], San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-06-26]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Rivers_of_Blood_speech>.
- S. N. *Balagangadhara*. ČBDB [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://www.cbdb.cz/autor-68126-s-n-balagangadhara>>.
- *State multiculturalism has failed, says David Cameron*. BBC News [online], 5. 2. 2011 [cit. 2018-06-27]. URL: <<http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994>>.
- UNIYAL, Vijeta. *Německý pokus o liberální islám*. Gatestone Institute [online], 18. 7. 2017 [cit. 2018-06-27]. URL: <<https://cs.gatestoneinstitute.org/10699/nemecky-pokus-liberalni-islam>>.
- VOTRUBA, Adam. *EVROPA: Možné důsledky multikulturalismu. Neviditelný pes* [online], 24.6.2016 [cit. 2018-06-26]. URL: <http://neviditelnypes.lidovky.cz/evropa-mozne-dusledky-multikulturalismu-fic-p_zahranici.aspx?c=A160622_203743_p_zahranici_wag>.

Ostatní zdroje:

- BURDA, František P. *Etické aspekty migrace*. Hradec Králové. Distanční pomůcka. Univerzita Hradec Králové., s. 34.
- CONWAY, Gordon. *Islamophobia: a challenge for us all ; Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia*. London: Runnymede Trust, 1997. ISBN 9780902397989.
- *Multikulturalismus* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<http://www.evropa2045.cz/hra/napoveda.php?kategorie=7&tema=176>>.
- TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. *Antropoweb* [online], Filozofická fakulta Z Č U v Plzni, 2007, (2-3), 12-26 [cit. 2018-06-27]. ISSN 1801-8807. URL: <http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf>.
- VOSSEN, Koen. *Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared*. Perspectives on European Politics and Society [online], 2010, **11**(1), 22-38 [cit. 2018-06-27]. ISSN 1570-5854. URL: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850903553521>>, s. 27>.
- ŘÍZEK, Zdeněk. *Multikulturalismus v ČR - Věc známá, ži neznámá?*. Pardubice, 2010. Konferenční dokument. Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, Ústav ekonomie. Dostupné z: *Digitální knihovna Univerzity Pardubice* [online], [cit. 2018-06-26]. URL: <<https://dk.upce.cz/handle/10195/38038>>.